

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

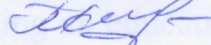
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему
«УДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ»

Студентка 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування» освітньо-
професійної програми «Парламентаризм та
парламентська діяльність»

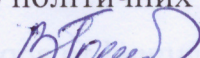
Павленко Катерина Михайлівна

Науковий керівник
к.філ.н. Григорович Лілія Степанівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Студентка

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
парламентаризму від «04» 12 2023р., протокол № 14

Завідувач кафедри парламентаризму, доктор політичних наук, професор
Гошовська Валентина Андріївна

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Павленко К.М. Удосконалення реалізації мовної політики в Україні. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Зміст роботи. Розкрито теоретичні засади дослідження мовної політики. Досліджено зарубіжний досвід реалізації мовної політики. Окреслено особливості вітчизняної мовної політики. Охарактеризовано мовну ситуацію в Україні в умовах війни. Обґрунтовано напрями удосконалення реалізації мовної політики в Україні.

Ключові слова: державна мова, мовне питання, мовна політика, мовна політика України, розвиток української мови.

ANNOTATION

K.M.Pavlenko. Improving the implementation of language policy in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 «Public Management and Administration», specialty: 281 «Public Management and Administration». – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

Content of work. The theoretical foundations of language policy research are revealed. The foreign experience of language policy implementation was studied. Features of language policy in Ukraine are outlined. The language situation in Ukraine during the war is characterized. The directions for improving the

implementation of language policy in Ukraine are substantiated.

Key words: state language, language issue, language policy, language policy of Ukraine, development of the Ukrainian language.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ	8
1.1 Наукові підходи до розуміння поняття «мовна політика»	8
1.2. Структура мовної політики.....	12
1.3. Механізми реалізації мовної політики.....	18
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2 ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	27
2.1. Зарубіжний досвід реалізації мовної політики	27
2.2 Історичні передумови виникнення мовного питання в Україні	33
2.3 Особливості вітчизняної мовної політики	38
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	51
3.1. Мовна ситуація в Україні в умовах війни	51
3.2. Напрями удосконалення реалізації мовної політики в Україні	58
Висновки до розділу 3	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із призначень війни, започаткованої росією, як вона стверджує, було нібито захист російськомовних. Однак агресор не лише забирає життя наших співвітчизників і руйнує наші населені пункти, але й спричиняє шкоду нашій культурі, мистецтву та слову.

З початком повномасштабної війни в Україні розпочалося більш глибоке обговорення мовної ситуації. Більше того, нарешті почало виявлятися розуміння того, що українська мова – це не лише ознака національної ідентичності та громадянської позиції, але й ефективний інструмент опору перед ворогом. Захищати свою країну від агресора можна не лише зброєю, але й за допомогою слова.

Те, що російські військові чи диверсанти не орієнтуються в українській мові, дозволило легше їх ідентифікувати серед місцевого населення. Українські військові на сьогодні використовують українську мову у спілкуванні, навіть якщо іноді це робиться не ідеально.

Слово «паляниця» стало своєрідним лінгвістичним символом цієї війни, оскільки російською мовою воно вимовляється неправильно. Паляниця – це не лише плескатий хліб із пшеничного борошна круглої форми, але й своєрідний шиболет. Тобто, це лінгвістичний термін, який вказує на характерну мовну особливість, за якою можна впізнати людину, для якої та чи інша мова мова не є рідною.

У таких умовах, реалізація ефективної мовної політики стає актуальним державно-управлінським завданням.

Проблематику мовної політики розглядали такі науковці як М. Бігарі [3], Т. Ковальова [19, 20], О. Куць [27,28], І. Лопушинський [31], І. Плотницька [38], Н. Седнева [50], О. Сергеева [51].

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок, питання реалізації мовної політики в Україні потребують додаткового вивчення.

Мета та завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у обґрунтуванні напрямів удосконалення реалізації мовної політики в Україні.

Для досягнення поставленої мети потребують вирішення такі *завдання*:

- розкрити теоретичні засади дослідження мовної політики;
- дослідити зарубіжний досвід реалізації мовної політики;
- окреслити особливості вітчизняної мовної політики;
- охарактеризувати мовну ситуацію в Україні в умовах війни;
- обґрунтувати напрями удосконалення реалізації мовної політики в Україні.

Об'єкт дослідження – державна мовна політика.

Предмет дослідження – удосконалення реалізації мовної політики в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано поєднання теоретичних і емпіричних методів:

- метод емпіричного аналізу – для опрацювання наукових джерел інформації та чинного законодавства з досліджуваної проблеми;
- структурно-функціональний аналіз – для розкриття сутності поняття «мовна політика»;
- метод прогнозування – для визначення й науково-теоретичного обґрунтування напрямів удосконалення реалізації мовної політики в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів. Кваліфікаційна магістерська робота є комплексним дослідженням з публічного управління, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати щодо напрямів удосконалення реалізації вітчизняної мовної політики. Основні положення, що мають елементи новизни, полягають у такому:

удосконалено:

розуміння змісту мовної політики як галузі державної гуманітарної політики, що представляє собою систему теоретичних і методологічних підходів, принципів, правових актів і державних заходів, мета яких полягає в впливі на процеси мовного життя для регулювання мовних відносин у

суспільстві, а основні завдання включають забезпечення реалізації мовних прав осіб, визначення статусу мов і встановлення порядку їх застосування, встановлення мовних норм, сприяння розвитку мов і гарантування їхнього захисту;

дістало подальшого розвитку:

напрями удосконалення реалізації мовної політики в Україні в частині: прийняття Державної програми підтримки вивчення державної мови; розробки та затвердження стандартів української мови, а також удосконалення правничої і медичної термінології; впровадження правил правопису 2019 року; забезпечення перекладу та опублікування міжнародних договорів України державною мовою; внесення народних депутатів України до переліку осіб, які мають вільно володіти державною мовою та застосовувати її в ході виконання своїх службових обов'язків; розробки програм для поліпшення іміджу та підвищення престижу державної мови; впровадження сучасних методів маркетингу для просування та популяризації української мови.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані результати, основні теоретичні положення і висновки можуть бути використані в процесі подальшого поглибленого дослідження проблеми реалізації мовної політики в Україні, викладачами у навчальному процесі, а також у розробці навчальних програм для підготовки слухачів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування».

Апробацію результатів дослідження здійснено на IV-му Конгресі парламентаристів на тему: «Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору» (Київ, 28 черв. 2023 р.).

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 70 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 75 сторінок, із них 68 сторінок основного тексту. Робота містить 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Наукові підходи до розуміння поняття «мовна політика»

Потреба у впливі держави на регулювання мовних відносин виникає внаслідок різноманітних функцій, які виконує державна мова як соціальний інститут. Цей інститут має багатофункціональний характер, оскільки він забезпечує ефективну діяльність національного організму і виступає як засіб офіційного спілкування в межах країни. Безумовно, державна мова є однією з ключових ознак держави, що дозволяє ідентифікувати її як самостійну і суверенну [52].

В. Гак зазначає, що «помітній активізації мовно-реформаторських процесів у світі сприяє поширення демократичних і гуманістичних переконань. У науці та суспільстві все більшої популярності набуває ідея про те, що кожна мова є духовною цінністю на рівні з невід'ємними природними правами людини. Дослідники в царині теорії мовної політики прогнозують, що настане момент, «коли кількість мов світу значно зросте як закономірний наслідок сучасної тенденції визнання етнічних identities» [9].

Мовна політика держави відіграє важливу роль у формуванні та регулюванні мовних відносин у суспільстві, і це визначальний фактор, що впливає на еволюцію літературного стандарту та загальної мовної системи.

Слід відзначити, що окрім терміну «мовна політика», дослідники і експерти використовують інші поняття, такі як «мовне будівництво», «мовне планування», «мовний менеджмент», «мовне регулювання» та інші, що вказують на різні аспекти діяльності, спрямованої на управління та розвиток мовних процесів у суспільстві.

До прикладу, А. Баранов визначає поняття «державне регулювання мови», яке, на його думку, «поєднує такі компоненти, як мовна політика і мовне будівництво, і пояснює, що в центрі мовної політики стоять політичні

цілі, які формуються певними політичними інститутами; а мовне будівництво є частиною мовної політики і передбачає розробку програм вивчення мови, створення нормативних словників і граматик, розробку алфавітів і фіксування норм літературної мови, мови засобів масової інформації» [37].

Розуміння того підходу, що мовна політика є комплексною системою, може бути прийнятим, оскільки вона включає кілька складових. Ці складові відрізняються за характером впливу на мовні процеси та відносини, мають різних суб'єктів та об'єкти впливу, а також реалізуються за допомогою різноманітних механізмів. Однак, за нашим усвідомленням, термін «політика» належить до ширшого контексту, ніж саме «регулювання». У загальному розумінні, мовна політика представляє собою активний вплив, який держава та суспільство здійснюють на мову. Цей вплив розглядається у різноманітних аспектах і реалізується за допомогою різних методів та прийомів. Отже, ми підтримуємо позицію, що їхнє відношення доцільно розуміти як взаємодію загальних та часткових аспектів.

«Мала енциклопедія етнодержавознавства», розглядає мовну політику в якості «сукупності ідеологічних настанов, нормативних актів та практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин в Україні або на розвиток мови у певному напрямі» [48].

Ю. Куц та О. Сергєєва вказують на нечіткість такого визначення: «тут відбито мету і діяльність держави, але не вказується на взаємодію суб'єктів політики, роль етноспільнот у мовному питанні» [26].

І. Плотницька у «Енциклопедії державного управління» пропонує наступне трактування поняття «мовна політика»: «сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів щодо розв'язання мовних проблем у державі, соціумі. Особливо складна мовна політика в багатонаціональній державі, оскільки в ній слід враховувати такі чинники, як дво- або багатомовність, своєрідність національного складу і міжнаціональних відносин, роль окремих мов і їх носіїв у громадському житті» [21].

У науці державного управління, на думку Н. Попович, «мовна

політика – це демонстрація ставлення держави в особі органів державної влади до вирішення мовних проблем у конкретній країні» [39].

Враховуючи, що мовна політика в Україні повинна вписуватися у загальний контекст національної політики, відобразити її принципи та відповідати основним принципам державної ідеології, І. Лопушинський формулює її так: «складову етнонаціональної політики, спрямованої на утвердження, розвиток і повсюдне функціонування української мови як державної в Україні, належне забезпечення мовних прав національних і регіональних спільнот задля консолідації суспільства» [31].

О. Трибушний розглядає мовну політику як такий напрямок, який враховує потреби всього населення країни, включаючи як титульну націю, так і національні меншини [15].

Як справедливо відзначає І. Плотницька: «у багатонаціональних державах, , мовна політика, форми впровадження якої детерміновані суспільно-політичним ладом, режимом правління, міжетнічними відносинами, є складником національної політики, позаяк вона здатна закріплювати не лише привілеї панівної мови, а й сприяти врегулюванню національних конфліктів шляхом підтримки мов національних меншин» [38, с. 48].

Ю. Чередник вказує, що «державна мовна політика – це діяльність держави і суспільства, спрямована на вирішення проблем у сфері мовних відносин за погодженням інтересів різних мовних груп» [60].

В даному контексті вітчизняна науковиця Н. Седнева розглядає мовну політику як інтегральну систему заходів, які здійснюються державою та іншими політичними інститутами для вирішення проблем розвитку мов в суспільстві [50, с. 14].

У своїх наукових працях Т. Ковальова вказує на те, що в основному всі роз'яснення терміну «державна мовна політика», які існують на сучасний момент, визначаються двома ключовими аспектами: «1) мовна політика є частиною національної політики певної держави, 2) мовна політика – це

сукупність заходів, спрямованих на певний мовний розвиток (уведення нових або збереження старих мовних норм, уніфікація і стандартизація літературних форм, реформи в галузі орфографії і пунктуації тощо)» [35].

Загалом погоджуючись із цими висновками, вважаємо слушним включити захист державної мови серед об'єктів впливу при розгляді мовного розвитку. Підтвердженням актуальності цього можна вважати норми чинного законодавства, де цей напрям мовної політики трактується як забезпечення належного рівня використання та захисту української як державної мови. Звісно, це питання викликає неоднозначне сприйняття в наукових колах.

Так, О. Сергеева у своїх дослідженнях доводить доцільність реалізації мовної політики в Україні на засадах принципу додатковості, який проголошує толерантність розв'язання мовних проблем на регіональному рівні. Науковець зазначає, що регулювання мовних відносин потребує суттєвої децентралізації [51].

Разом з тим І. Лопушинський переконує, що «державна повинна застосовувати механізми «позитивної дискримінації», або «підтримувальних дій» для української мови. Науковець застерігає, що визнання лінгвістичної свободи, наприклад, засобів масової інформації, виходячи з ринкових оцінок, може призвести до домінування російської мови. У зв'язку із цим, аналізуючи вітчизняне мовне законодавство, Венеційська комісія закликала до чесного балансу між захистом прав меншин, з одного боку, та збереженням державної мови як засобу інтеграції в суспільстві, з іншого» [31].

Прийняття Закону України «Про забезпечення функціонування державної мови» [42] безперечно є кроком вперед, але його дія не вирішує всіх аспектів, пов'язаних з механізмом захисту державної мови та прав громадян на її використання. Вищезазначене свідчить про необхідність виокремлення політики розвитку, захисту та забезпечення функціонування державної мови як окремої складової мовної політики України.

Отже, ключовими елементами державної мовної політики можна

визначити наступні:

- стратегію контролю за мовними відносинами в країні та захисту мовних прав громадян;
- стратегію щодо розвитку, захисту та забезпечення функціонування української мови як державної.

Якщо розглядати об'єкт другої компоненти, це безпосередньо стосується державної мови як системи та її використання у різних сферах життєдіяльності. З іншого боку, об'єктом першої складової є широкий спектр мовних відносин у суспільстві та права нацменшин.

Підтримуючи думку Т.Ковальнової [19], вважаємо доцільним визначати як галузь державної гуманітарної політики, що представляє собою систему теоретичних і методологічних підходів, принципів, правових актів і державних заходів, мета яких полягає в впливі на процеси мовного життя для регулювання мовних відносин у суспільстві, а основні завдання включають забезпечення реалізації мовних прав осіб, визначення статусу мов і встановлення порядку їх застосування, встановлення мовних норм, сприяння розвитку мов і гарантування їхнього захисту.

1.2. Структура мовної політики

У процесі аналізу феномену мовної політики, українська вчена Г. Євсєєва прийшла до висновку, що «мовна політика – надзвичайно складний та багатогранний феномен суспільства. Тому, щоб об'єктивно оцінити вплив суспільства на мову, потрібно враховувати всі елементи структури мовної політики: 1) суб'єкти, що здійснюють мовну політику або активно впливають на її характер; 2) об'єкти, на які спрямовані заходи мовної політики; 3) мовна ситуація як вихідна точка мовної політики; 4) мета та завдання мовної політики; 5) інтереси та ідеологічні засади, на яких ґрунтується мовна політика; 6) механізми реалізації мовної політики в державі» [14].

У якості компоненту державної гуманітарної політики, мовна політика володіє власною структурою, в рамках якої ми вважаємо за доцільне визначити наступні елементи:

- 1). суб'єкти політики, які включають державу, органи державної влади та їх посадових осіб, а також політичні партії;
- 2). об'єкти мовної політики, основні складові яких включають мову, мовні відносини, мовну ситуацію та мовні групи;
- 3). мету політики, що полягає у здобутті чи утриманні влади, а також задоволенні потреб конкретних соціальних груп;
- 4) методи реалізації, які можуть включати різні стратегії, такі як відкритий чи прихований конфлікт, співпраця або вибір між демократичним чи автократичним шляхом;
- 5) вирішення проблем зовнішнього контексту: залежно від концептуального підходу до завдань мовної політики, також важливими елементами можуть бути вирішення різних проблем у зовнішньому контексті, таких як політика мультикультуралізму в Європейському Союзі.

Зв'язок між мовною політикою та мовною ситуацією в конкретному соціумі визначає ієрархію суб'єктів мовної політики, тобто соціальних інституцій, що безпосередньо залучені до її реалізації. Наприклад, у країнах з однією домінуючою мовою, де взаємодія мов і мовних груп не регулюється, мовна політика підпорядкована сферам освіти та культури. Отже, суб'єктами мовної політики в цих країнах є державні органи, а також недержавні організації та об'єднання, що відповідають за ці аспекти суспільства. У соціумі, де існує декілька мов, мовна політика виступає ключовою складовою національних відносин і, отже, вона визначається як один із найбільш пріоритетних аспектів внутрішньої політики держави. Суб'єктами цієї мовної політики виступають вищі органи державної влади та високопосадовці із всією ієрархічною структурою.

Однак не всі науковці поділяють такий підхід до тлумачення мовної політики, оскільки в різних ситуаціях інституції, відповідальні за контроль і

впровадження мовно-реформаторських заходів, можуть мати різний ступінь авторитетності. Наприклад, у Франції Головне представництво Французької мови може виступати як авторитетна інституція, тоді як в українському контексті інші органи можуть мати більше формальний статус [27].

Беззалежно від форми устрою чи системи управління, а також етнічного складу населення, головна роль у координації політичного, економічного та соціального життя на всій території країни відводиться саме державі. Необхідність встановлення та розвитку загальної державної мови насамперед впливає з потреби забезпечення ефективної комунікації між різними суб'єктами державного управління, такими як законодавча, виконавча та судова влада, а також органи місцевого самоврядування. Також це необхідно для організації системи освіти та зміцнення культурних зв'язків між різними регіонами та етнічними спільнотами країни.

Необхідність використання однієї мови для спілкування на загальнодержавному рівні впливає із об'єктивних потреб у зміцненні державності та її подальшого розвитку. Тут можна приєднатися до думки В. Гаврилишина, у аргументах якого звучить: «значна частина країн досягла прогресу завдяки тому, що вони культурно, мовно однорідні, що й полегшувало управлінням державою» [4].

І. Грицяк підтримує позицію, відповідно до якої «суб'єктів мовної політики слід визначати, виходячи з оцінки активності соціуму в розв'язанні мовних проблем» [9].

З урахуванням світового досвіду можна визначити наступні інституції як суб'єкти мовної політики: органи влади, міжнародні організації, урядові структури, громадські та наукові установи, які здійснюють мовну політику або мають активний вплив на її характер на конкретній території.

Застосовуючи цей підхід, ми розширюємо межі трактування поняття «суб'єкти мовної політики» на максимальний рівень. Це відповідає підходам до розуміння суспільних явищ, які визнаються в сучасній соціології. У цьому контексті влада тісно пов'язана з мовою, оскільки будь-яка форма соціальної

взаємодії відбувається через мовні засоби. [62].

I. Огієнко вважав громадську активність ключовим та незалежним суб'єктом мовної політики, вкладаючи акцент на те, що «народ, який не розуміє сили і значення рідної мови й не працює для збільшення культури її, не скоро стане свідомою нацією й не стоїть на дорозі до державності» [37].

Погоджуючись із зазначеною думкою, можна відзначити, що у сучасних умовах роль індивідів у формуванні напрямків мовної політики набуває зростаючого значення, особливо в демократичних суспільствах, де громадяни мають можливість впливати на мовну політику через активне виборче право. Наприклад, це можна спостерігати в Бельгії, Канаді, Україні, де мовні вподобання гравців виборчого процесу мають важливе значення. З розвитком новітніх технологій зростає можливість індивіда впливати на різні аспекти суспільного життя, включаючи мовну політику.

Таким чином, вважаємо, що в умовах одномовності суб'єкт мовної політики збігається із суб'єктом державної політики, представленим державною владою у конкретних формах правління для кожної країни (таких як монархія чи республіка, демократія чи автократія і т. д.). У країнах з багатонаціональним складом, мовна політика стає ключовою складовою етнонаціональної політики і, відповідно, впливає на формування держави та її влади. Таким чином, виникає взаємовплив мовної політики на структуру і владу держави.

Щодо інших учасників мовної політики, ми можемо враховувати: громадські організації, рухи та політичні партії, лінгвістичні напрями та школи, навчальні заклади різних профілів, мовні групи, а також впливових представників національної культури та окремих особистостей.

Характеристику мовної політики на міжнародному рівні формують її учасники, серед яких варто виокремити міждержавні та міжнаціональні організації та інститути, об'єднання держав.

Якщо є взаємодомовленість у визначенні суб'єктів мовної політики, то розуміння об'єкта мовної політики в науковому середовищі виявляє певні

суперечності. Зокрема, часто можна зустріти визначення мови як об'єкту мовної політики.

Тим часом інші дослідники висловлюють підтримку комплексному підходу до визначення об'єкта мовної політики. Згідно з цією позицією, об'єктом мовної політики вважають не лише мову, а й мовну ситуацію, мовні групи, комунікативну ситуацію і інші аспекти.

Поділяємо позицію М. Бігарі, яка до об'єктів мовної політики відносить:

- «1). Мовні групи (державо утворююча нація, національні меншини).
2. Конкретна мова або група мов (які виділяються за різними ознаками, наприклад, за юридичним статусом, за походженням – слов'янські мови; за взаємодією у складі багатонаціональної держави – мови народів; за взаємодією на міжнародній арені – світові мови тощо).
3. Мовна ситуація (способи контактування та соціальної взаємодії мов).
4. Комунікативна ситуація (допустимість чи недопустимість використання тих чи інших мовних пластів – діалектизмів, жаргонізмів у спілкуванні; формування мовленнєвої поведінки і через неї мовної особистості)» [3].

Для розкриття основної мети та засобів мовної політики необхідно детально проаналізувати концепцію «мовної ситуації», яка є важливим стартовим пунктом для розуміння стратегій у сфері мовної політики.

С. Кузнецов зазначає, що «сучасна теорія мовної політики ґрунтується на протиставленні статусної та корпусної мовної політики» [9].

Вперше терміни «корпусне планування» та «статусне планування» були введені Х. Клоссом у 1969 році для визначення двох різних аспектів впливу на внутрішній розвиток мови. Перший аспект включає фіксацію норми, розвиток термінології та впорядкування орфографії, в той час як другий аспект пов'язаний із статусом мови в суспільстві. У 1983 році Е. Хауген розширив ці поняття, враховуючи два параметри: соціум-мова та форма-функція[9]

Аналізуючи досвід мовознавців 60-80 років ХХ століття, сучасні дослідники визначають статус мови як роль, яку вона відіграє в державі у порівнянні з іншими мовами. Поняття статусу мови також розширюється до визначення ролі мови за межами держави.

Відповідно, політика, спрямована на зміну чи збереження статусу мови, впливає на мовну ситуацію, особливо в багатомовному соціумі. Зміни у статусі однієї мови впливають на статус інших мов, і тому статусна мовна політика тісно пов'язана з національною політикою.

Мовний корпус охоплює не лише внутрішню структуру мови, але й взаємовідношення різних форм існування мови (наприклад, писемна та усна мова, літературна мова та діалекти). Задачами корпусного планування традиційно вважаються кодифікація та стандартизація літературної мови, а також реалізація різноманітних мовних реформ [63].

Отже, можна зазначити, що корпусна мовна політика завжди спрямована на збереження або модифікацію лінгвістичного корпусу. Цей вид мовної політики не припускає прямого впливу на інші мови. Корпусна політика переважно націлена на структурне збагачення конкретної мови, таке як розвиток термінології, або на захист цієї мови від структурного впливу інших мов (це може бути спостережено в країнах, таких як Франція та деякі скандинавські країни, у відповідь на проникнення лексики англійської мови в національні мови).

Коли мовна політика впливає на функціонування кількох мов одночасно, її називають комплексною. Така політика завжди є статусною, оскільки зміна статусу однієї мови призводить до перерозподілу функціональних сфер інших мов, які використовуються в суспільстві. Наприклад, присвоєння українській мові статусу державної під час Української революції (1917-1920 рр.) означало розширення сфер її використання в управлінні державою, діяльності вищих органів влади, судочинстві, діловодстві, освіті тощо. Запровадження законодавчої ініціативи призвело до зменшення функціональної ролі російської мови, яка раніше

використовувалася в зазначених сферах невіддільно.

Історичні приклади статусної політики відомі у різних народів ще з давніх часів. Один із найвідоміших прикладів, який часто використовується в теорії мовної політики, пов'язаний із схваленням королівського ордонансу у Франції у 1539 році. Цей ордонанс встановлював обов'язок використовувати винятково французьку мову в судових документах [10].

Також комплексною може бути корпусна мовна політика в умовах багатомовних соціумів. Це обумовлено тим, що іноді зміни в корпусі мови можуть призвести до змін у її статусі порівняно з іншими мовами. Наприклад, у 30-ті роки ХХ століття, завдяки мовному будівництву на півночі росії, численні народи отримали писемність, що призвело до змін у корпусі цих мов. Ці зміни вплинули не лише на саму мову, але й на її статус, дозволяючи цим мовам претендувати на роль державних для малих народів. Важливо відзначити, що таке перетворення не відбулося, оскільки в невеликий період після цього радянське керівництво змінило цільові орієнтації мовної політики в СРСР. В результаті цієї зміни корпусна політика, яка активно реалізувалася щодо мов малих народів росії, почала суперечити статусній мовній політиці, що формувалася з центру.

1.3. Механізми реалізації мовної політики

Виходячи з загального розуміння того, як політика реалізується як практичне втілення визначених цілей, можна припустити, що в момент ухвалення конкретного рішення щодо поліпшення мовної ситуації або регулювання мовних відносин формується конкретний механізм його втілення. Це включає в себе відбір відповідного набору методів, інструментів, важелів та технологій впливу із всього доступного арсеналу.

Також слід відзначити, що на сьогодні існує певна неоднозначність у підходах до визначення складових самих механізмів, і кожен дослідник розглядає їх коло по-різному. Сутність і структура цієї категорії, а також

види механізмів управління суттєво відрізняються залежно від авторських інтерпретацій. Крім того, часто можна зустріти в літературі той факт, що поняття, такі як механізми, прийоми, заходи, важелі, стимули, засоби, інструменти, технології, загалом подаються як синоніми. Вивчивши сутність вищезазначених термінів та розкривши взаємозв'язки між ними, ми пропонуємо розглядати компоненти механізмів управління відповідно до такої схеми: «механізм – прийом (методи) – засіб (захід) – інструмент» [3] (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Складові елементи механізму управління [3]

Слід зазначити, що кожен окремий механізм втілення державної мовної політики включає в себе комплекс прийомів або методів, які застосовуються для здійснення впливу держави на мовну ситуацію чи мовні відносини. Ці прийоми часто ґрунтуються на використанні різноманітних засобів та інструментів, які можна розглядати як важелі або регулятори впливу. Приміром, у базі нормативно-правового механізму лежить забезпечення проведення державної мовної політики шляхом використання правових норм, які регулюють мовні відносини та встановлюють санкції за їх порушення. Такі норми виступають інструментарієм для втілення положень мовної політики в життя.

Докладніше розглянемо основні механізми створення та втілення мовної політики, а саме: нормативно-правовий, політичний, організаційний

та соціальний.

Механізм нормативно-правового характеру для впровадження мовної політики включає в себе ряд ключових елементів, серед яких:

1) законодавче забезпечення мовних відносин – створення та прийняття законів, що регулюють мовні відносини та гарантують мовні права громадян;

2). вдосконалення законодавства, що передбачає постійну роботу над вдосконаленням чинного законодавства щодо функціонування, захисту та розвитку державної мови;

3). нормативне закріплення завдань та повноважень органів влади: визначення в законодавстві завдань, обов'язків та повноважень владних органів у контексті реалізації державної мовної політики, а також чітке визначення характеру прийнятих рішень;

4). розробка та впровадження державних стандартів: Розробка і встановлення державних стандартів, що регулюють сферу державної мовної політики, включаючи санкції за їх порушення;

5). використання соціальної експертизи: Залучення незалежних соціальних експертів для оцінки законодавчих та інших нормативно-правових актів, що стосуються державної мовної політики;

б) адаптація до європейських стандартів законодавства України у сфері регулювання мовних відносин, враховуючи при цьому власну ідентичність та суверенітет.

Основними інструментами та заходами виступають норми, права та санкції за їх порушення.

Організаційний механізм. Необхідність реалізації завдань державної мовної політики обумовлює необхідність застосування такого механізму управління, як організаційний, тобто створення системи органів управління, яка б повністю забезпечувала практичну реалізацію напрямів державної мовної політики. Крім того, як зазначає у своїх роботах С. Краснопорова, система органів управління, маючи правові, інформаційні, економічні, технічні та інші ресурси щодо реалізації владних повноважень, забезпечує

одночасність здійснення відповідних владних функцій по всіх регіонах країни.

Політичний механізм закладає основи мовної політики, підтверджує раціоналізацію обраного напрямку для подальшого розвитку та втілення в життя визначених пріоритетів.

Л. Приходченко розглядає політичний механізм управління у якості «практики реалізації управлінських процедур: розробку, прийняття та реалізацію рішень; регулювання політичних криз і конфліктів; аналіз та оцінку результатів і наслідків прийнятих рішень» [40].

За визначенням В. Меркулова, політичний механізм державного управління являє собою «систему інституційних (організаційно оформлених) і неінституційних (неформалізованих) цінностей, традицій, процедур, правил, зразків формування й функціонування вищих і центральних органів виконавчої влади, визначення й перерозподілу між ними основних елементів управлінського зв'язку (цілей, функцій, пріоритетних завдань, обов'язків, правил прийняття рішень, повноважень і відповідальності), здійснення їх взаємодії між собою та з інститутами громадянського суспільства (недержавними за своєю природою) щодо розробки, прийняття й реалізації найважливіших політичних і адміністративних рішень у певній сфері життєдіяльності суспільства, а також здійснення зовнішнього контролю за їх виконанням та вирішення раптових суперечок» [51].

Основні методи та інструменти цього механізму включають в себе проведення теоретичного та концептуального аналізу мовних запитів і цінностей суспільства, вироблення стратегії розвитку мовних відносин, визначення пріоритетних напрямків державної мовної політики, формування нормативно-правової бази для регулювання відповідної сфери правовідносин, створення відповідних структур органів державної влади, а також визначення мети, завдань, принципів і методів політики.

У вищезазначеному механізмі особливе значення приділяється правовому компоненту державної політики, який втілює конкретну стратегію

та дії держави у сфері розвитку мовних відносин. Ця стратегія України ґрунтується на системі ліберальних цінностей та європейському розумінні прав і свобод індивідуального мововжитку. Одночасно, вона спрямована на розвиток та захист державної мови. У загальному тлумаченні політику можна розглядати як послідовну і системну діяльність органів державної влади з метою оптимізації механізмів регулювання мовних відносин для досягнення їх упорядкованості та забезпечення прав і свобод людини й громадянина.

Організаційний механізм у реалізації мовної політики включає в себе суб'єкти політики, які мають чітко визначені обов'язки та повноваження, а також об'єкти цієї політики. Він відповідає за формулювання цілей, завдань, функцій та методів управління мовними процесами в країні. Організаційний механізм також координує функціонування та взаємозв'язок усіх структур, що відповідають за реалізацію державної мовної політики, і здійснює контроль за їх діяльністю, фіксуючи результати цієї діяльності.

Отже, ключовими компонентами організаційного механізму як системи є організаційні структури, які втілюють управлінські рішення; технологія управління, яка визначає ефективні методи та процеси управління; та правові засади управління, що визначають законодавчий контекст та рамки для реалізації функцій та досягнення необхідних результатів. Отже, діяльність зазначених структур може бути розглянута як прийом або метод в рамках організаційного механізму. Покращення їх функціональних обов'язків та визначення взаємодії з іншими органами публічної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими структурами та приватними установами розглядається як засіб. Ці засоби включають в себе різні інструменти, такі як методики, правові та нормативні засади, мотиваційні засоби, технології впливу, а також ресурсне, включаючи інформаційно-аналітичне, забезпечення.

Соціальний аспект в комплексному механізмі впровадження державної мовної політики визначається як важлива умова для його ефективності. У контексті цього терміну візьмемо за основу широко визнане тлумачення в

соціології, де «соціальне» означає сукупність особливостей суспільних відносин, інтегрованих індивідами або спільнотами в процесі спільної діяльності в конкретних умовах. Таке розуміння «соціального» проявляється у всіх випадках, де дії однієї людини порівнюються з діями інших.

В більш широкому сенсі, поняття «соціальне» є взаємозамінним з «суспільним» і вказує на все, що є частиною суспільства. У вузькому розумінні термін «соціальне» обмежується аспектами, що визначаються місцем людей у соціальній структурі, їхніми відносинами з представниками різних класів, націй, трудових колективів тощо [19]

Соціальний аспект зовнішніх і внутрішніх зв'язків стає визначальним критерієм для оцінки доцільності будь-яких управлінських рішень. Це вимагає активного реагування на зміни, які відбуваються в суспільстві. Таким чином, структуру органів публічної влади, які формують та втілюють мовну політику в державі, слід розглядати як нещось, що не може бути соціально нейтральним. Соціальна складова механізму реалізації мовної політики повинна забезпечувати баланс між державними, суспільними та індивідуальними інтересами. Ефективність мовної політики нерозривно пов'язана з конструктивною взаємодією між органами публічної влади та громадянами України. Важливим аспектом в цьому процесі є якісний рівень та досконалість механізму реалізації мовної політики, що залежать від готовності кадрів, які відповідають за ведення політики та забезпечення комунікацій. Їхні навички виявлення та об'єктивної оцінки стану і тенденцій розвитку всіх аспектів мовних відносин впливають на якість реалізації мовної політики. Таким чином, соціальна компонента механізму виконання мовної політики залежить від способу взаємодії з громадськістю та від сукупності професійних та особистих компетенцій публічних службовців.

Серед різноманітних важелів впливу, які використовуються органами влади в рамках конкретного механізму мовної політики, слід виділити економічні методи та фінансові ресурси. Економічне стимулювання розвитку державної мовної політики ґрунтується на координації процесу фінансування

програм у цій сфері, включаючи виділення коштів з державних, місцевих та місцевого самоврядування бюджетів, а також з інших джерел (таких як пожертви громадських організацій, політичних партій, окремих громадян, які є резидентами чи нерезидентами), які не суперечать законодавству України. Важливим елементом є також активне повертання фінансової підтримки від меценатів.

У процесі втілення мовної політики держави, як було зазначено раніше, активно залучаються органи публічної влади та інші відповідні установи, що також вимагає адекватного фінансування зі сторони держави та місцевих органів влади. Загалом, фінансово-економічні механізми впливу комплексного механізму реалізації державної мовної політики можна розглядати як систему методів, форм і заходів формування та ефективного використання фінансових ресурсів з метою досягнення поставлених цілей у цій сфері. Важливо відзначити, що використання фінансових ресурсів та їхньої підсистеми, яка передбачає фінансові стимули (іншими словами, різноманітні форми та методи організації фінансово-кредитних відносин), під час реалізації державної мовної політики України повинно бути чітко визначене та нормативно регульоване законодавством країни.

Фінансовий ресурс включає в себе виділення фінансової підтримки з боку держави з метою:

- створення освітньої літератури, такої як підручники, посібники та навчальні програми, розроблені українською мовою та мовами корінних народів, що проживають на території України, для використання у навчальних закладах країни;

- організацію державних курсів та центрів для вивчення української мови та культури для різних соціальних груп населення, як на території України, так і за її межами;

- розвиток видавничої справи українською мовою та мовами корінних народів, що проживають на території України, а також створення нових освітніх програм у теле- і радіопросторі країни;

- забезпечення фінансування обов'язкового викладання навчальних програм у закладах вищої освіти по всій території України;

- проведення досліджень з питань мовної політики та впровадження сучасних засобів та технологій для популяризації української мови та інших мов.

Серед інших методів впливу, які можуть бути використані при реалізації державної мовної політики, важливими є методи мотивації. Ці методи управління будь-якою сферою, включаючи державну мовну політику, ґрунтуються на створенні таких умов, щоб суб'єкт управління мав стимул діяти відповідно до бажань держави. Наприклад, держава може застосовувати стратегії, такі як зниження податків на випуск періодичної літератури у державній мові та мовами корінних народів для дітей та підлітків, сприяючи тим самим зростанню цієї сфери.

Іншим прикладом є встановлення підвищених стипендій для студентів-відмінників чи надання премій за внесок у популяризацію рідної мови. Додатково, можливі заходи, такі як збільшення державного замовлення на підготовку фахівців у закладах вищої освіти, також можуть слугувати мотиваційними інструментами для підтримки мовної політики.

Таким чином, у якості комплексного механізму формування та втілення мовної політики доцільно розглядати комплекс засобів, методів і інструментів, які держава використовує для визначення та досягнення ключових цілей у галузі мовних відносин. Застосовуючи всебічний підхід до розробки та реалізації мовної політики, ми висуваємо такі механізми як складові цієї комплексної системи: нормативно-правовий, політичний, організаційний і соціальний.

Значущими складовими цього комплексного механізму є економічні, мотиваційні та інші методи, а також ресурси, які мають володіти органи влади – інформаційні, фінансові, кадрові тощо. Ці елементи інтегруються для досягнення збалансованої та ефективної державної мовної політики.

Висновки до розділу 1

Встановлено, що мовна політика – це галузь державної гуманітарної політики, що представляє собою систему теоретичних і методологічних підходів, принципів, правових актів і державних заходів, мета яких полягає в впливі на процеси мовного життя для регулювання мовних відносин у суспільстві, а основні завдання включають забезпечення реалізації мовних прав осіб, визначення статусу мов і встановлення порядку їх застосування, встановлення мовних норм, сприяння розвитку мов і гарантування їхнього захисту.

Показано, що мовна політика володіє власною структурою, в рамках якої доцільно виділити наступні елементи: суб'єкти політики, які включають державу, органи державної влади та їх посадових осіб, а також політичні партії; об'єкти мовної політики, основні складові яких включають мову, мовні відносини, мовну ситуацію та мовні групи; мету політики, що полягає у здобутті чи утриманні влади, а також задоволенні потреб конкретних соціальних груп; методи реалізації, які можуть включати різні стратегії, такі як відкритий чи прихований конфлікт, співпраця або вибір між демократичним чи автократичним шляхом; вирішення проблем зовнішнього контексту: залежно від концептуального підходу до завдань мовної політики, також важливими елементами можуть бути вирішення різних проблем у зовнішньому контексті, таких як політика мультикультуралізму в Європейському Союзі.

Виявлено, що у якості комплексного механізму формування та втілення мовної політики доцільно розглядати комплекс засобів, методів і інструментів, які держава використовує для визначення та досягнення ключових цілей у галузі мовних відносин. Застосовуючи всебічний підхід до розробки та реалізації мовної політики, ми висуваємо такі механізми як складові цієї комплексної системи: нормативно-правовий, політичний, організаційний і соціальний.

РОЗДІЛ 2 ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Зарубіжний досвід реалізації мовної політики

У кожній країні розроблено власний підхід до мовної політики, що відповідає її унікальному політичному, історичному, економічному та соціальному контексту, а також враховує національні особливості та культурні традиції.

У більшості країн основні принципи мовної політики визначаються через включення в їхні конституції, переважно, визначення офіційної (державної) мови чи мов. Варто відзначити, що терміни «офіційна мова» і «державна мова» вживаються взаємозамінно, і в конституціях європейських країн використовується або один, або інший термін, але ніколи обидва одночасно. Це пояснюється їхньою тотожністю.

Існують країни, де конституції не містять жодних вказівок щодо статусу мов. Це особливо характерне для унітарних монархічних держав, зокрема, таких як Данія, Норвегія, Швеція, Нідерланди, а також Велика Британія, яка взагалі не має писаної конституції [16]. У таких країнах більшість населення представляють представники однієї основної національної групи, і використання мови цієї групи, такої як датська, норвезька, шведська, нідерландська чи англійська, є традиційним і давньо історично закріпленим як офіційна (державна).

Отже, аналізуючи конституції та законодавство європейських держав, можна прийти до висновку, що існують звичайні моделі або підходи до вирішення питання стосовно офіційної (державної) мови [1; 4; 18].

Ця модель передбачає існування єдиної офіційної (державної) мови, тобто визнання на законодавчому рівні однієї мови, яку повинні поважати та використовувати всі громадяни у всіх сферах публічного життя на всій

території держави. Більшість європейських держав використовують цю модель, визнаючи офіційною (державною) мовою титульну націю, що історично сформувалась, є автохтонною на території держави, становить більшість населення і визначає назву цієї держави. Ці держави, які включають найбільші та впливові демократичні країни Європи, такі як Німеччина, Великобританія, Італія, Португалія, Польща, Франція, Австрія, Угорщина, Ісландія, а також держави центральної та східної Європи (за винятком Білорусі), балтійські та скандинавські країни (за винятком Фінляндії), Болгарія, Румунія, Сербія, Туреччина та інші, забезпечують додержання мовного законодавства всіма громадянами незалежно від етнічного походження, місця проживання, віросповідання та інших факторів. [1; 18].

Ця модель передбачає можливість існування не тільки однієї офіційної (державної) мови, яка застосовується на всій території держави, але також інших офіційних мов в окремих регіонах країни – офіційних мов регіонів. Цей підхід застосовується в країнах, де на певних територіях компактно проживають представники автохтонних етносів, відмінних від титульної нації. Такими державами є, наприклад, Словенія, Іспанія, Хорватія, Македонія [1; 18].

В процесі вивчення Конституції Іспанії 1978 року можна визначити, що вона враховує багатонаціональний характер населення країни. У Преамбулі Конституції виражено бажання «забезпечити усім іспанцям і народам Іспанії реалізацію прав людини, розвиток їхніх культур і традицій, мов і інститутів та сприяти прогресу культури та економіки для забезпечення гідного рівня життя всім» [22]. Згідно зі статтею 2, «Конституція заснована на непорушній єдності іспанської нації, яка є єдиною і неподільною для всіх іспанців» [22]. Водночас, «вона визнає і гарантує право на автономію національностей та регіонів, що її складають, а також солідарність між усіма ними» [22]. Це означає, що на конституційному рівні визнається, що основним критерієм для створення територіальної автономії у формі відповідних регіонів є

національно-етнічний фактор, а термін «солідарність» використовується для досягнення міжнаціональної згоди в суспільстві [1]. Стаття 3 визначає, що «кастильська мова є офіційною іспанською мовою держави» [62], а також допускає, що «інші мови Іспанії також будуть офіційними у відповідних автономних спільнотах згідно з їхніми Статутами» [62]. Отже, у Іспанії одномовність на рівні держави взагалі поєднується з двомовністю на рівні окремих її частин, які мають автономний статус. З усіх сімнадцяти іспанських автономій лише декілька є двомовними. Наприклад, Галісія, де офіційною мовою, крім іспанської, є галісійська; Баскія та Наварра, де використовується баскська; Каталонія, Валенсія та Балеарські острови, де офіційною є каталансько-валенсійська, а в Каталонії також аранська мова [1].

Отже, у рамках третьої моделі, яка передбачає офіційну багатомовність, визначено законодавством держави кілька офіційних (державних) мов. Ця модель особливо актуальна для країн, де існують виражені етнічні кордони на їхній території, такі як Бельгія, Ірландія, Швейцарія та Фінляндія.

У другій частині статті 8 Конституції Швейцарської конфедерації від 1999 року – федеративної держави, що складається із 26 кантонів – встановлено, що жодна особа не повинна бути об'єктом дискримінації, зокрема за такими підставами, як походження, раса, мова та інші фактори. [58].

Впровадження політики офіційної багатомовності також можна відзначити в країнах Африки, Азії та Сходу. Наприклад, Південно-Африканська Республіка (ПАР) має одинадцять офіційних мов, що робить її третьою країною за цим показником в світі, після Індії та Болівії. Згідно зі статистичними даними, що належать 1996 року, найбільш поширеною мовою в Південно-Африканській Республіці є зулу, якою володіє 23% населення. На наступних позиціях за цим показником розташовуються коса – 18%, африкаанс – 14,5%, педі – 9,2% та англійська – 8,6%.

У цьому контексті відзначимо, що те, що самотійній молодій державі

необхідно проводити рішучу та цілеспрямовану мовну політику, було продемонстровано численними країнами. Це свідчить про те, що відсутність такої політики, навіть при наявності нації у вигляді номінально незалежної держави, може призвести до подальшої асиміляції впливом колишнього колонізатора.

Національна мова відіграє не лише роль культурного надбання, а й є однією з основних основ захисту держави й її права на існування. Прикладом може служити мовна політика Ізраїлю, де державною мовою є іврит, часто визначений як ізраїльська мова [59, с. 91–93].

Щодо івриту, його відновлення можна порівняти з біблійною легендою про воскресіння Лазаря. Приблизно наприкінці XIX століття Еліезер Бен-Єгуда, який вніс великий вклад у розвиток івриту, прибув до Палестини. На той момент іврит практично вважався мертвою мовою. Процес відродження розмовної форми івриту, розпочатий наприкінці XIX століття і активізований середини XX століття, передували століття, під час яких мова існувала переважно лише у писемній формі. Невелика група ентузіастів прикладала зусилля до створення навчальних посібників, словників, розробки навчальних програм та впровадження їх в школах. Також були започатковані періодичні видання, в яких використовувався іврит. Всі ці заходи сприяли відродженню мови в розмовній практиці. Це питання вимагало значних зусиль та фінансових вкладень. Важливо розуміти, що мовна політика новоствореної держави, яка тільки що проголосила свою незалежність і перебувала в постійному конфлікті з Палестинською територією, стикалася з опозицією власних громадян. Для багатьох з них іврит на той момент ще був мовою, яка була чужою і не пов'язаною з їхнім побутом.

Але відновлення івриту було не просто лінгвістичним процесом, але й мало глибоку ідеологічну базу. Мова стала необхідною частиною сіоністської ідеології, де ізраїльтяни відмовились від ідеї взяття на себе чужих культурних впливів та визнали іврит як спосіб вираження їхньої унікальності. Нова держава вжила цілеспрямованих заходів, включаючи

культурно-освітні та правові ініціативи, для того, щоб зробити іврит повсякденною мовою для багатомільйонної нації, навіть не зважаючи на те, що вона вже давно не використовувалася та вважалася «чужою» для багатьох євреїв. Цей процес відбувався протягом перших півстоліття існування держави.

Мовне різноманіття, притаманне новій державі, не обов'язково викликає кризу в мовному самовизначенні нації, зокрема при виборі офіційної (державної) мови. Навпаки, у таких ситуаціях державна мова може виступати як чинник, що об'єднує різні етнічні групи, які населяють певну територію, сприяючи їхньому об'єднанню в єдину націю.

Мовне різноманіття на території не обов'язково перешкоджає успішному функціонуванню лише однієї державної мови. Індонезія є яскравим прикладом цього явища. Незважаючи на багатство етнічних мов (близько 300 на сьогоднішній день) та відчутний мовний розріз між заходом і сходом країни, успішно функціонує одна державна мова. Перша політична еліта Індонезії розуміла, що для об'єднання нації необхідна спільна мова, і це було зроблено ще до проголошення незалежності. Малайська мова служила «лінгва франка» для задоволення економічних потреб, і саме її обрали державною мовою, визначивши її роль, не дивлячись на існування багатьох інших етнічних мов на території. На другому індонезійському молодіжному з'їзді 1928 року було оголошено: «Ми, сини й дочки Індонезії, затверджуємо мову єдності, індонезійську мову» [13, с. 147]. Звісно, мовну ситуацію в Індонезії також не можна назвати простою. Для багатьох мешканців країни індонезійська мова є другою, а не рідною. Проте питання надання офіційного статусу іншим мовам, таким як яванська, якою користується значна частина населення не лише на острові Ява, не стало об'єктом політичних маніпуляцій, як це відбулося, наприклад, в Україні.

Для країн, які звільняються від панування колишнього колонізатора і продовжують відчувати культурні та мовні виклики, звичайною реакцією стає бажання захистити свою мову і культуру. Це може приймати різні

форми, іноді надто рішучі чи жорсткі, але в цьому контексті це розуміється як спроба збереження мовної самобутності і визначення власної ідентичності. У 1910 році Японія анексувала Корею, яка залишалася частиною імперії до 1945 року. Корейці були активно піддавані "японізації", з офіційним переходом на японську мову на всій території. Корейська мова не лише припинила своє існування як мова публічного спілкування, але з часом була заборонена для використання в громадських місцях. В початкових роках 1940-х корейському населенню навіть нав'язували відмовитися від традиційних імен і прийняти імена та прізвища на зразок японськи. Після звільнення від японської окупації корейська інтелігенція наполягала на негайному відновленні корейської мови в усіх сферах комунікації та видаленні японізмів. Заходи в цьому напрямку були настільки рішучими, що в Південній Кореї до кінця ХХ століття офіційно заборонялося поширення продукції японської масової культури [59, с. 185]. Внаслідок агресивної політики асиміляції в країні ще й донині існують виражені антияпонські настрої. Це відбувається навіть незважаючи на те, що Японія внесла значний вклад у економічний розвиток регіону під час свого панування.

Приклади подібних ситуацій можна знайти не тільки на інших континентах. Наприклад, на момент розпаду Австро-Угорщини територія Чехії в основному була германізована. Стратегія Йосифа II (1741–1790), спрямована на вилучення чеської мови з повсякденного вжитку, особливо у сфері освіти: заборонено було викладати чеською та навчати нею, виявилася ефективною. Отже, на момент проголошення Чехословацької Республіки у 1918 році чеською мовою розмовляла лише обмежена частина місцевого населення. Починаючи з другої половини ХІХ століття і протягом процесу національного відродження, чеська мова поступово набувала статусу літературної мови в галузі науки. З 1918 року її стали використовувати в урядовому апараті, військових справах, дипломатії та інших соціальних сферах. Проте, розрахунок на відмову від впливів німецької мови вдалося втілити не миттєво, і німецькомовне населення не висловлювало надмірного

задоволення щодо нововведень у мовній політиці. «Активне впровадження чеської мови призвело і до політичних ризиків... Чеський та німецький народи абсолютно відокремилися один від одного на основі мовної ідентифікації і ніколи вже не знайшли спільної мови...» [6].

Після пережитих історичних турбулентностей сучасна Чехія вже не стикається з «мовним питанням», і мовна політика Праги більше не є проблематичним аспектом в її сучасному суспільстві. Перший секретар чеського посольства в Україні Мілош Гронек у цьому контексті відзначив: «Наше суспільство не потребує самостійного закону про державну мову, бо питання про її статус не є пріоритетним. Є кілька законодавчих норм, які визначають її становище – цього цілком досить» [8].

Отже, єдина державна мова виконує важливу роль в єднанні громадян молодшої незалежної держави та виступає як засіб захисту національних інтересів. Це стає одним з інструментів, спрямованих на запобігання можливих загроз і є гарантією національної безпеки. Незважаючи на існуючі ризики, особливо у випадках, коли суспільство довго переживало мовні розбіжності, важливо, щоб офіційна мова не стала джерелом загрози для цілісності держави.

2.2 Історичні передумови виникнення мовного питання в Україні

Сучасний стан мовної ситуації в Україні визнається як результат довготривалої війни проти української мови, української ідентичності та державності, що почалася після подій 1654 року з боку Росії.

Віссаріон Белінський, російський критик, лаконічно сформулював наслідки тривалих деструктивних дій російського царату щодо української мови. Не маючи пієтету до України і обмежуючись констатацією факту, у 1841 році в журналі «Отечественные записки» він зазначив, що «тепер уже немає малоросійської мови, а є обласна малоросійська говірка, як є білоруська, сибірська та інші подібні говірки» [12].

Хоча, слід зауважити, що циркуляр міністра внутрішніх справ імперії Павла Валуєва від 18 липня 1863 року часто згадується, він фактично служив своєрідним симптомом того, що, навіть при усіх труднощах, українська мова продовжувала існувати та розвиватися. В іншому випадку П. Валуєву не було б потрібно посилатися на тих «малоросів», які, за його словами: «досить ґрунтовно доводять, що ніякої малоросійської мови не було, немає і не може бути і що говірка їх, яку використовує простолюди, є та сама російська мова, тільки зіпсута впливом на неї росіян, і навіть більш зрозуміла, ніж українська мова, яка тепер вигадана для них деякими малоросіянами і особливо поляками. Осіб того гуртка, який намагається довести протилежне, більшість малоросів попірає у сепаратистських замислах, ворожих до Росії і згубних для Малоросії. Явище це тим прикріше і заслуговує на увагу, що воно збігається з політичними замислами поляків» [12].

Важливим етапом у впровадженні антиукраїнської політики стало підписання Ємського указу у 1876 році. Цей документ був підписаний царем Олександром II в місті Ємськ, Німеччина, і передбачав: «1) Не допускати ввозу в межі Імперії і без особливого на те дозволу Гол. упр. у справ. друк. будь-яких брошур, що видавалися за кордоном, малоросійською говіркою; 2) друкування і видання в Імперії оригінальних творів тією самою говіркою заборонити, за винятком лише: а) історичних документів і пам'яток і б) творів художньої літератури, але з тим, щоб під час друкування історичних пам'яток обов'язково зберігався правопис оригіналів; у творах же художньої літератури не допускати жодних відступів від загальноприйнятого російського правопису, і щоб дозвіл на друкування творів художньої літератури давався не інакше, як після розгляду рукописів у Гол. упр. у Спр. Друк. Заборонити також різні сценічні вистави і читання малоросійською говіркою, а також друкування нею ж текстів до музичних нот; припинити подальше видання газети «Кіевській телеграф»» [12].

Під час подій Революції 1905–1907 років українці висунули вимоги щодо розвитку освіти та викладання українською мовою. У окремих

університетах були створені кафедри українознавства. Навіть після виходу «ліберального» царського маніфесту від 17 жовтня 1905 року та ухвалення «Тимчасових правил щодо періодичної преси» від 24 листопада того ж року ситуація не змінилася значно. Ємський указ формально залишався чинним, посадовці продовжували переслідувати за використання української мови та передплату українських видань, які виходили відповідно до наведених правил.

Створення Української Центральної Ради (УЦР) та подальше утворення Української Народної Республіки (УНР) відкрило нові перспективи для зміни статусу української мови. Після Лютневої революції настала етап (принаймні на кілька років з 1917 по 1920), присвячений боротьбі за утвердження української державності, що призвело до суттєвих змін у правовому статусі української мови. Михайло Грушевський вбачав необхідність розумно, з великим тактом та терпінням проводити мовну політику в Україні, діючи розважливо та, за можливості, м'яко враховуючи ті вимоги, які дійсно визначають принципи української державності та статус української мови як офіційної та державної.

У весні 1918 року закріплено законодавчо новий статус української мови: Центральна Рада прийняла Закон УНР «Про державну мову», який встановлював обов'язок використання української мови для написів та вивісок на торговельно-промислових, банківських та інших установах. Для виконання цього закону Рада народних міністрів випустила циркуляр для губернських та повітових комісарів, наголошуючи на необхідності цього заходу, при цьому передбачалося, що «винуваті в невиконанні даного закону будуть усуватися з посад і віддаватися під суд» [49]. Починаючи з квітня 1917 року, було запущено навчальні заклади, де викладання велося українською мовою.

У вересні 1917 року Генеральний секретаріат ухвалив рішення дати доручення комісарові при Тимчасовому уряді висунути ініціативу щодо випуску акта з уточненням того, що «офіційною мовою на Україні стає

мова українська, на яку поволі має перейти і все діловодство» [47].

7 листопада 1917 року Українська Центральна Рада оголосила III Універсал, в якому також висунулося питання про мову: «В Українській народній республіці мають бути забезпечені всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свобода слова, друку, віри, зібрання, союзів, страйків, недоторканності особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами» [47].

У березні 1918 року Центральна Рада вночину звернулася до питання мови, прийнявши Закон «Про впровадження української мови в банківській і торговій сфері» [36], у пункті 3 якого було визначено, що «мовою діловодства повинна бути державна українська» [36]. Педагогічні посади в галузі української мови та літератури були відкриті тільки для осіб, які відповідали конкретному рівню освіти, необхідному для викладання в цьому типі шкіл. Згідно з положенням статті 9 зазначеного закону, вивчення української мови в школах повинно було розпочатися у 1918-1919 навчальному році [36].

Як бачимо, протягом невеликого періоду існування Центральної Ради та уряду української національної республіки українська мова пройшла від практично повного заборону в офіційному вжитку до надання їй статусу державної мови. Зокрема, Ю. Прадід, на підставі аналізу документів Центральної Ради, відзначає: «Центральна Рада, незважаючи на короткий термін свого перебування при владі, заклала законодавчі основи розв'язання мовних проблем в Україні, які стосуються як української мови, так і мов національних меншин. Позитивним досвідом, як покаже історичний розвиток, не змогли, на жаль, скористатися уряди, що прийшли їй на зміну» [7].

Хоча УНР зазнала поразки, сам факт її існування відображав прагнення українського народу до державності. Це не могли ігнорувати лідери більшовицької влади, які вирішили створити формально суверенну Українську Радянську Соціалістичну Республіку (УСРР/УРСР).

Запроваджена ними політика «коренізації» передбачала і «українізацію», що неодмінно включала вирішення мовного питання. Формально політика коренізації почала свій шлях після XII з'їзду РКП(б) у квітні 1923 року. Основними її завданнями були підготовка, виховання та висування представників корінної національності, а також врахування національних факторів у формуванні партійно-державного апарату.

Однак вже у квітні 1938 року Раднаркомом СРСР і ЦК КП(б)У ухвалили спільну постанову «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» [61, с. 183].

Наступ на українську мову набув нових рис з приходом до влади В. Щербицького у травні 1972 року. Він унікав вживання терміну «український народ», вдаючись до використання виразу «народ України». Крім того, він систематично ігнорував українську мову. У контексті впливу В. Щербицького на місцевий апарат його приклад негативно впливав не лише на мовні відносини, але й в цілому на національну політику в УРСР. У червні 1978 року Центральний Комітет КПРС ухвалив постанову «Про подальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках» [54], що стала ще одним кроком у нападі на національну школу. Влада В. Щербицького та його оточення беззаперечно виконували рекомендації зверху. Конкретно, обсяг видань книг українською мовою наприкінці 1970-х років знизився до рівня середини 1920-х років, до періоду перед «українізацією». Співвідношення російських та українських книг, виданих в УРСР, становило 3:1 [60].

Лише в кінці 1988 року в УРСР почалася широка обговорення необхідності надання українській мові статусу державної. Однак цей процес припинився на етапі обговорення, не досягнувши активної реалізації.

Як бачимо, складність мовного питання на території сучасної України виникла неспонтанно, а є результатом трагічної історії Української держави. Ця складність проявилася в ряді історичних подій, таких як ухвали сейму Речі Посполитої, царські укази, постанови Австро-Угорської імперії, що

обмежували українськомовні школи, церковні служби, видання книг, проведення театральних вистав, видання преси та інші; радянські постанови та розпорядження, спрямовані на обмеження використання української мови; офіційна двомовність УРСР, яка на практиці перетворилася на російську одномовність.

2.3 Особливості вітчизняної мовної політики

Мовна політика держави відображає загальний політичний курс влади. У випадку України спостерігається поділ цієї політики на західний і східний напрями, що визначається відповідним акцентом на українську та російську мови відповідно. Використання мови та мовна ідентичність стали ключовими факторами, які сприяли політичним силам у змаганні за владу, що призвело до поділу українського електорату. Чергування управління політичними силами, де одні підтримували українізацію, а інші націлювалися на русифікацію населення, призвело до зростання дисбалансу і напруги в суспільстві щодо мовних відносин.

Такі «мовнополітичні гойдалки» відбувалися майже весь період незалежності України, поки амплітуду їх коливань не зупинила війна.

Так, Ю. Бестерс-Дільгер відзначила, що «мовна політика України протягом 1991–2009 рр. позначена, з одного боку, постійним прагненням України досягти збалансованості у питаннях українізації та захисту прав національних меншин, а з іншого – ускладненням творення української нації на основі української мови у зв'язку з наближенням до ЄС» [2, с. 88-89].

Починаючи з 2009 року, спостерігаються зміни в ситуації. Якщо раніше обговорення щодо статусів української та російської мов обмежувалося передвиборчими суперечками, то з 2010 року відбувається значущий зліт у процесі перегляду мовного законодавства.

Протягом перших п'яти років після оголошення незалежності України, мовні відносини (разом із відносинами в інших сферах суспільного життя)

продовжували піддаватися регулюванню радянських норм. На території нової держави залишалася в силі Конституція Української РСР 1978 року, яка визначала українську мову як державну, але одночасно дозволяла використовувати інші національні мови в роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств та установ. Зокрема, російська мова користувалася можливістю існувати паралельно. Це фактично закріпило та продовжило процес русифікації, який тривав усі попередні роки, де українська мова мала статус слабо розвиненої, а з 60-х років навіть вважалася «неперспективною».

Зокрема, як зазначає Л. Масенко, «в останнє десятиліття існування Радянського Союзу українські русисти уже могли звітувати партійному керівництву про успішне виконання всіх трьох настановчих завдань мовної політики, спланованої Москвою для УРСР ще на початку 1930-х рр. – усталення практики необмеженого впливу російської мови на українську і трактування відповідних процесів як «благотворних» для української, сформованості в українській мові за посередництва тієї ж російської лексичного фонду, спільного з мовами інших республік, і запозичення численних інтернаціоналізмів» [34, с. 25].

Прийнятий у 1989 році закон "Про мови в Українській РСР", що залишався діючим до 2012 року, передбачав, що українська була визначена як державна мова УРСР, і влада повинна була створити умови для громадян з метою поглибленого вивчення її. Проте у преамбулі закону зазначалося, що хоча українська мова мала статус державної через її важливу роль у "всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу", російська мова визнавалася як мова міжнаціонального спілкування народів Союзу. Таким чином, УРСР зобов'язувалася забезпечити вільне використання російської мови [43]. У момент оголошення незалежності України в умовах, що були тоді актуальні, російська мова фактично домінувала в усіх сферах суспільного життя.

Політичні супротивники першого президента України Леоніда

Кравчука зображували його як активного пропагатора українізації, проте слід зауважити, що він зосереджував свою увагу на проведенні українізаційних заходів лише в галузі освіти. В інших сферах суспільного життя він не надавав цьому достатньо уваги. Освітня реформа 1958 року та послідовні нормативно-правові акти, випущені радянським урядом, закріпили пріоритетну роль російської мови у школах союзних республік, зробивши її фактично домінуючою. Під час президентства Леоніда Кравчука кількість україномовних шкіл була розширена, щоб враховувати відсоток етнічних українців (72,7% за переписом 1989 року). Це викликало супротив на сході та півдні України, де такі заходи розцінювалися як примусова українізація.

Під час президентства Леоніда Кравчука, хоча офіційна статистика відображала певний ріст ролі української мови в освіті, навіть домінування, освітній простір фактично залишався двомовним, українсько-російським. Засоби масової інформації, що перебували за межами його впливу, продовжували піддаватися русифікації, так само як і інші сфери використання мови в громадському просторі. Мовне законодавство, успадковане з радянських часів, залишалося незмінним, і його норми спрямовувалися на закріплення досягнень політики асиміляції та подальше її поглиблення [32].

У 1994 році, на фоні наростаючої економічної кризи в Україні, відбулися передчасні президентські вибори, на яких переміг Леонід Кучма (1994–2005). Під час його передвиборчої кампанії, зауважує Ю. Бестерс-Дільгер, була вперше розіграна «російська карта» [2]. Використовуючи невдоволення частини населення українізацією освіти, Кучма включив у свою програму гасло про захист російської мови і присвоєння їй статусу офіційної: «одна нація – дві мови» [2].

Мовна політика під час президентства Леоніда Кучми в Україні мала свої особливості. Незважаючи на те, що він не виконав свою передвиборчу обіцянку надати офіційний статус російській мові, його згадки про це сприяли зростанню обговорень щодо статусів української та російської мов.

У 1996 році була прийнята нова Конституція України, де в статті 10 українська мова була офіційно проголошена державною. Однак мовне законодавство залишилося без змін, і конкретні заходи для захисту статусу української мови так і не були впроваджені. У 1998 році Леонід Кучма підписав Закон України «Про кінематографію» [32], який передбачав, що фільми для вітчизняного кінопрокату повинні були синхронізуватися українською або показуватися з українськими субтитрами. Проте відсутність контролю за виконанням цього закону призвела до того, що його фактично не реалізували в практиці.

Перед виборами 1999 року Леонід Кучма знову висував тему введення другої офіційної мови, навіть дозволяючи складати іспити до вищих навчальних закладів російською мовою. Зазначеною ініціативою, підкріпленою передвиборчими обіцянками, спалахнула нова хвиля обговорень щодо офіційної двомовності. У зв'язку з цим народні депутати звернулися до Конституційного Суду України із запитанням щодо тлумачення змісту статті 10 Конституції. Конституційний Суд України пояснив, що поняття офіційної та державної мови є ідентичними, і згідно з конституційною нормою в Україні може бути лише одна державна мова.

У другий термін президентства Леоніда Кучми, у 2003 році, Україна ратифікувала Європейську хартію регіональних мов і мов меншин. Це рішення стало додатковим чинником, який ще більше розбалансував мовну ситуацію у країні. Можливість неоднозначного тлумачення норм Хартії та визначення мов, які потребують захисту і підтримки, ефективно відкрила шлях для подальшого визнання російської мови як регіональної офіційної мови на значній частині території України. У той самий час, у 2003 році була прийнята Державна програма розвитку і функціонування української мови на період з 2004 по 2010 рік.

Під час цього періоду було створено кілька виконавчих органів, призначених для вирішення мовних питань. У кінці 1990-х років при Державному комітеті у справах національностей і міграції функціонував

мовний департамент, який єдиною центральною установою виконавчої влади, відповідальною за мовну політику. Серед його завдань були розробка пропозицій щодо формування державної мовної політики, координація діяльності органів виконавчої влади щодо етномовного розвитку України, а також координація роботи та контроль за проведенням мовної політики. Загалом, ці заходи мали на меті зміцнення позицій української мови як державної та забезпечення оптимального співвідношення функціонування державної мови та мов національних меншин в Україні.

У 2000 році в рамках адміністративної реформи Комітет, відповідальний за мовні питання, припинив своє існування. Замість мовного департаменту у складі Секретаріату Кабінету Міністрів був створений сектор моніторингу мовної та національної політики і релігій. Проте цей сектор існував лише невеликий проміжок часу. Протягом періоду з 1997 по 2001 рік при Президентові України функціонувала Рада з питань мовної політики – консультативно-дорадчий орган, призначений сприяти розробленню пропозицій щодо мовної політики та створенню умов для ефективного функціонування державної мови в різних сферах суспільного життя [45].

У квітні 2001 року Леонід Кучма видає указ, яким поклав відповідальність за мовну політику на Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України. В рамках цього указу передбачено створення Департаменту мовної політики, але цей процес реалізується лише у серпні 2003 року. Намагання створити урядовий орган, який би відповідав за справи державної мовної політики, свідчать про усвідомлення актуальності цього питання. Однак постійні реорганізації та переформатування, а також короткі терміни існування, не сприяли ефективному виконанню завдань, які були визначені цими органами.

Державна мовна політика протягом цього періоду не принесла суттєвих змін у мовну ситуацію в державі на користь української мови. Навіть того, що переважна більшість українських школярів отримувала освіту в школах з українською мовою навчання, освітній простір продовжував бути

білінгвальним. І лише в 2000-х роках були спроби вплинути на ситуацію у ЗМІ, зокрема перед новими виборами, коли керівник Національної ради з питань телебачення і радіомовлення зазначив, що нові ліцензії будуть видаватися тільки тим станціям, які транслюватимуть програми українською мовою. Ця заява так і залишилася нереалізованою, проте вперше у контексті мовного регулювання виникло обговорення засобів масової інформації. Значущим фактом є те, що проти різкого українізування ЗМІ одним із перших виступив сам Леонід Кучма. Він висловив думку, що це протирічить статті 10 Конституції України, яка гарантує вільний розвиток і функціонування російської мови. Загалом, державна мовна політика того часу відзначалася лише окремими виявами підтримки української мови, при цьому постійно акцентувалася на необхідності забезпечення прав російськомовного населення.

Мовний закон радянського періоду продовжував діяти і за президентства Віктора Ющенка. Незважаючи на те, що його політичні опоненти звинувачували його у проведенні агресивної політики українізації, сам факт абсолютного україноцентризму був непрактичним через активну орієнтацію на Європейський Союз. Це передбачало дотримання стандартів Ради Європи, включаючи норми Європейської хартії регіональних мов. У зв'язку з цим Україна зобов'язана була підтримувати 13 мов меншин, серед яких була і російська. У 2006 році був укладений Універсал національної єдності, в рамках якого визначалося, що держава повинна забезпечити «всебічний розвиток і функціонування української мови як державної та мови офіційного спілкування у всіх сферах суспільного життя на всій території України – як основи самоідентифікації народу і держави» [56]. Одночасно, з метою уникнення напруги в суспільстві та під тиском представників Партії регіонів, було забезпечено кожному громадянину право вільного використання в усіх аспектах життя російської або іншої рідної мови: «відповідно до Конституції України та Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [56].

У 2006 році набула чинності Європейська хартія регіональних мов або мов меншин в Україні, і з того часу це стало основним аргументом опонентів у зміцненні статусу української мови в країні. Протягом весни та літа 2006 року деякі районні, міські та обласні ради на сході та півдні України, посилаючись на ратифікацію Хартії, вимагали визнання російської мови регіональною. Наприклад, Запорізька обласна рада прийняла рішення про визнання російської регіональною мовою в області, навіть не дочекавшись набуття чинності законом про ратифікацію.

У 2007 році був представлений перший звіт експертного комітету Комітету міністрів Ради Європи з оцінки виконання Хартії. У своїй відповіді Комітет відзначив, що лінгвістичний ландшафт України є унікальним через використання значної частини населення російської мови, яка не є державною. Це стосується як представників різних етнічних груп, так і частини українців за національністю. Зауважено, що українські владні органи повинні обов'язково враховувати цей фактор при впровадженні положень Хартії, яка спрямована на захист мов, що знаходяться під загрозою [11].

Також було наголошено на необхідності перегляду застарілого мовного законодавства. Однак зауваження Комітету не були враховані, і, навпаки, Хартія стала інструментом для поглиблення поділу країни на основі мовного розрізнення. Посил щодо російськомовного Сходу і україномовного Заходу послідовно втілювали в життя в суспільстві з метою поляризації електорату.

До позитивних змін цього періоду слід відзначити те, що нарешті була приділена увага мові засобів масової інформації – одному з ефективних інструментів впливу на свідомість суспільства: «це поле набагато важче обробляти мовно-політичними заходами, ніж державну систему освіти, оскільки можливості втручання держави є набагато слабшими і справа доходить до зіткнення з приватними господарчими інтересами» [2, с. 91]. Водночас, згідно з ратифікованою в 2008 році Європейською конвенцією про транскордонне телебачення, Україна була зобов'язана не заважати медіа, які перетинають кордон, тому фактично залишалася без засобів проти потужної

російської медіа пропаганди.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію державної мовної політики з вересня 2005 року, стало Міністерство культури і туризму України, де був створений мовний сектор. У указі Президента України «Про деякі питання розвитку державної мовної політики» [41] передбачалося створення «Спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань державної мовної політики» [41], проте цей орган так і не був утворений. Відповідно до цього нормативного акта, Кабінет Міністрів України взяв на себе зобов'язання «вживати заходів щодо неухильного додержання вимог законодавства про мови посадовими і службовими особами органів виконавчої влади під час виконання ними службових обов'язків» [41]. Але й ця норма реалізована не була.

Вибори 2010 року відзначилися тим, що знову прийшла до влади політична сила, яка прихильно ставилася до протилежного вектора загальнонаціональної політики, зокрема, мовної. Під президентством В. Януковича відбувся перехід від несміливих спроб українізації до офіційного закріплення двомовності, а будь-яка державна підтримка української мови фактично була припинена. У Законі України «Про державний бюджет України на 2011 рік» [67] видатки на розвиток та застосування української мови були значно зменшені – майже в 4 рази, а починаючи з наступного року, ця стаття зовсім виключилася з бюджету. Замість цього, у бюджеті на 2013 рік витрати на «заходи з реалізації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [67] збільшилися більш ніж в 10 разів.

Символічно, що перші зміни сталися практично в єдиної більш-менш українізованої сфері – освіті. Майже безпосередньо після вступу в посаду, очільник Міністерства освіти і науки, Д. Табачник, звернувся до нового Президента України із пропозицією скасувати указ свого попередника «Про Концепцію державної мовної політики» з метою подальшої адаптації до ратифікованих міжнародно-правових документів [33]. У 2011 році, намагаючись впровадити Концепцію мовної освіти в Україні, Д. Табачник

спробував запровадити можливість вільного вибору мови навчання, незважаючи на відсутність попереднього громадського обговорення. Хоча ці спроби не призвели до законодавчих змін, вони все ж вказували на зміну курсу в мовній політиці.

Саме у цей період розпочалася інтенсивна підготовка до змін у мовному законодавстві. На відміну від попередніх періодів, коли мовні законопроекти, зареєстровані у Верховній Раді, не викликали великого інтересу громадськості, законопроект «Про мови в Україні», внесений у 2010 році, отримав значний суспільний відгук через активне використання політичних гасел, які наголошували на необхідності захисту прав російськомовних громадян. Спільнота виявила гостру реакцію на запропоновану модель регулювання мовних відносин в країні та на пропозицію про проголошення "українсько-російської двомовності, що склалася історично, важливим надбанням Українського народу, потужним чинником консолідації багатонаціонального українського суспільства". Це виявилось в результаті багатомісячного мовного майдану, який об'єднав людей під стінами Українського дому з вимогою не розглядати даний документ.

Усвідомлюючи, що прийняття законопроекту суттєво похитне позиції української мови, Голова Верховної Ради України Володтмир Литвин відправив його на перевірку Високому Комісару ОБСЄ з питань національних меншин К. Воллебеку та Венеціанській комісії. У відповіді К. Воллебека було відзначено, що прийняття такого закону лише збільшить напругу між носіями різних мов і поглибить мовний розкол держави [5]. Висновок Робочої групи Венеціанської комісії підкреслив, що даний документ не враховує реальної мовної ситуації, яка визначається домінуванням російської мови [32].

Законопроект був вилучений з розгляду у 2011 році, замість цього був подано змінений варіант під назвою «Про засади державної мовної політики» [32], який отримав підтримку і був прийнятий у 2012 році. Негайно після

цього визнали регіональними: «російську – Одеські обласна та міська ради, Харківська, Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Севастопольська, Дніпропетровська і Луганська міські ради, Краснолуцька міська рада (Луганська область), Запорізька, Донецька, Херсонська, Миколаївська та Дніпропетровська обласні ради; угорську – м. Берегове (Закарпаття); молдовську (румунську) – с. Тарасівці (Чернівецька обл.), с. Біла Церква (Закарпаття). Це відбулося попри те, що вирішення подібних питань не належить до компетенції органів самоврядування, і повністю реалізувало застереження Венеціанської комісії щодо можливих наслідків невизначеності поняття «регіон» у законі» [32].

У кінці лютого 2014 року, коли обов'язки Президента України виконував Голова Верховної Ради України О. Турчинов, парламент ухвалив закон про визнання недійсним Закону України «Про засади державної мовної політики». Цей закон, однак, не отримав підпису для уникнення можливих протестів серед російськомовного населення. У квітні 2014 року Голова Верховної Ради України О. Турчинов та Прем'єр-міністр А. Яценюк зробили спільне заявлення про «закріплення спеціального статусу для російської мови та її захист» [32], але протягом кількох років, включаючи президентство П. Порошенка, влада утримувалася від втручання у мовну ситуацію, щоб уникнути можливих суспільних протестів.

У 2015 році відповідно до Указу Президента України було утворено Раду з питань національної єдності, якій було доручено розробку пропозицій з питань державної мовної політики. Питання мовного законодавства набуло загальної уваги тільки у 2016 році, коли, за ініціативою народних депутатів, Конституційний Суд України розпочав розгляд питання про неконституційність мовного закону. Цей процес тривав аж до 2018 року, закон таки визнали неконституційним у зв'язку з порушенням процедури його ухвалення.

У період з 2016 по 2018 роки прийнято ряд законів, спрямованих на підвищення статусу української мови в сфері засобів масової інформації та

освіти. У 2016 році Верховна Рада України затвердила Закон України "Про внесення змін до «Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (щодо частини пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах)» [67]. Цим законом встановлені квоти на україномовний контент у радіопрограмах та радіопередачах.

У 2017 році набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» [67], який встановив квоти на україномовний контент у телевізійних випусках. Хоча ці заходи не вирішили повністю питання щодо двомовності телеканалів і радіостанцій, але вони помітно збільшили частку української мови в ефірі.

Того самого року вступив в дію новий Закон України «Про освіту» [32], який визначив українську мову як засіб навчання. Незважаючи на різкий протест Румунії, Угорщини, та Молдови, які стверджували, що це порушує права національних меншин, Венеціанська комісія визнала цей закон, вказавши лише на необхідність продовження перехідного періоду.

Після того, як закон про мову 2012 року було визнано неконституційним у сфері регулювання мовних відносин, виник правовий вакуум, оскільки в цій складній соціальній сфері не існувало жодного документа, що регулював би її, крім статті 10 Конституції. Такий стан тривав до 2019 року, коли був прийнятий і підписаний Президентом України П. Порошенком новий Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [42].

За вказаним законом «основою державної мовної політики в Україні є збереження незалежності, соборності, культури українського народу, цінностей держави, української мови як державної, яка є інструментом «об'єднання українського суспільства, засобом зміцнення єдності, територіальної цілісності України, незалежності та національної безпеки» [42].

Практично одночасно з введенням в дію цього закону українським

урядом була схвалена Стратегія популяризації української мови до 2030 року під назвою «Сильна мова – успішна держава» [46]. Указана Стратегія формулює основну мету, стратегічні цілі та ключові завдання, які повинні бути виконані для ефективної реалізації мовної політики у найближчі роки. Крім того, вона охоплює всі сфери громадського життя,

Отже, до безсумнівних досягнень у реалізації мовної політики України в останні роки варто зарахувати:

- ухвалення законодавства щодо реалізації мовної політики;
- отримання томосу про автокефалію Православною церквою України;
- реалізацію процесу декомунізації у сфері топонімічного простору та ландшафту країни;
- значний розвиток національного кіновиробництва;
- забезпечення державної підтримки книговидання;
- впровадження квот для української мови на радіо і телебаченні.

Особливості мовної ситуації в нашій державі в умовах війни ми розглянемо в наступному розділі дослідження.

Висновки до розділу 2

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що у кожній країні розроблено власний підхід до мовної політики, що відповідає її унікальному політичному, історичному, економічному та соціальному контексту, а також враховує національні особливості та культурні традиції. Базовими моделями вказаних підходів є: існування єдиної офіційної (державної) мови; існування не тільки однієї офіційної (державної) мови, яка застосовується на всій території держави, але також інших офіційних мов в окремих регіонах країни; офіційну багатомовність.

Водночас, підкреслено, що єдина державна мова виконує важливу роль в єднанні громадян молодого незалежного держави та виступає як засіб захисту національних інтересів. Це стає одним з інструментів, спрямованих на

запобігання можливих загроз і є гарантією національної безпеки.

З'ясовано, що складність мовного питання на території сучасної України виникла неспонтанно, а є результатом трагічної історії Української держави. Ця складність проявилася в ряді історичних подій, таких як ухвали сейму Речі Посполитої, царські укази, постанови Австро-Угорської імперії, що обмежували українськомовні школи, церковні служби, видання книг, проведення театральних вистав, видання преси та інші; радянські постанови та розпорядження, спрямовані на обмеження використання української мови; офіційна двомовність УРСР, яка на практиці перетворилася на російську одномовність.

Встановлено, що аж до 2019 року в Україні спостерігався поділ мовної політики на західний і східний напрями, що визначався відповідним акцентом на українську та російську мови відповідно.

Показано, що до безсумнівних досягнень у реалізації мовної політики України в останні роки варто зарахувати: ухвалення законодавства щодо реалізації мовної політики; отримання томосу про автокефалію Православною церквою України; реалізацію процесу декомунізації у сфері топонімічного простору та ландшафту країни; значний розвиток національного кіновиробництва; забезпечення державної підтримки книговидавництва; впровадження квот для української мови на радіо і телебаченні.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Мовна ситуація в Україні в умовах війни

У період російсько-української війни українська мова втратила свою попередню роль лише як інструмент комунікації. Її глибока екзистенційна сутність, яка виявилася у контексті суттєвого переосмислення духовного досвіду, національної ідентичності та самобутності, отримала велике значення для кожного громадянина. Дух відваги, свободи, єдності та боротьби, що допомагає подолати, можливо, найскладніші випробування у новітній історії, визначає справжній рух за утвердженням української нації в якості вільних людей, що наближають Перемогу, яку вони мріють досягти.

Експертні оцінки та різні соціологічні дослідження вказують, що кінець 2022 року порівняно з 2017 роком призвів до значущих поліпшень у мовній ситуації в Україні, спрямованих на активне поширення використання державної мови. У цьому питанні в країні сформувався широкий консенсус.

Результати національного соціологічного опитування, яке було проведено в грудні 2022 року Київським міжнародним інститутом соціології, свідчать про значущі зміни в мовній динаміці в Україні. Згідно із цими даними, 58% українців завжди або переважно використовують українську мову, в той час як лише 15% обирають російську, і 24% користуються обома мовами в однаковій мірі.

У порівнянні з 2017 роком, коли ці показники склали відповідно 49%, 26% і 25%, видно значний ріст в популярності української мови серед населення. Ці тенденції особливо виражені на Сході та Півдні України, де вперше за всю історію досліджень українська мова використовується частіше, ніж російська (29% проти 27%) (рис. 3.1).

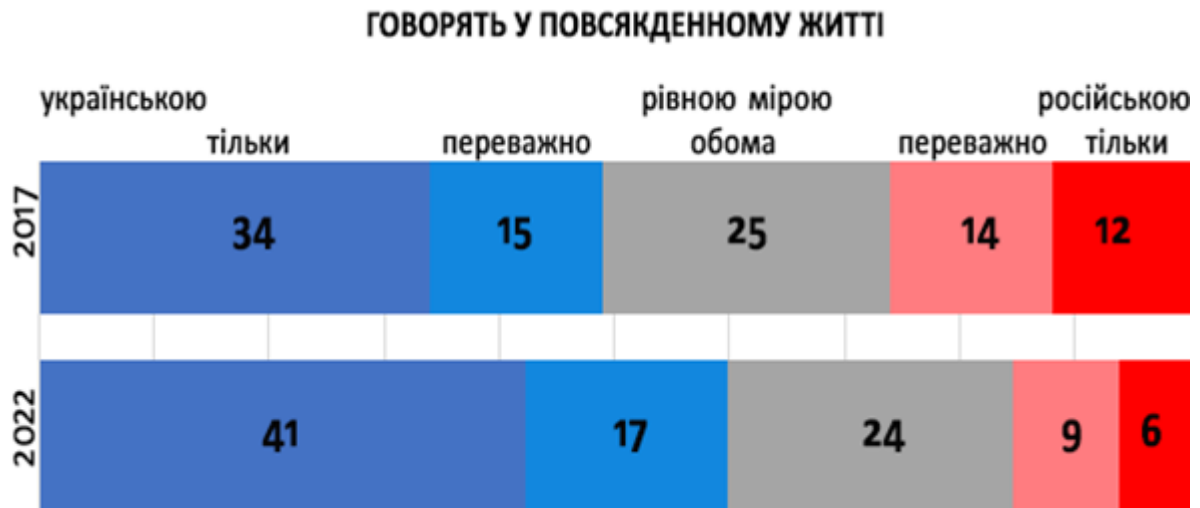

Рис. 3.1 Мова, яку обирають українці у повсякденному житті [53]

Удома з родиною українською мовою регулярно чи переважно спілкуються 62% опитаних, у той час як лише 15% вибирають російську (порівняно із 51% та 25% відповідно у 2017 році). На роботі або під час навчання 68% респондентів користуються українською, тоді як лише 11% вибирають російську. За останні роки також спостерігається значний ріст використання української мови в інтернеті, де частка користувачів, які переважно використовують українську, зросла з 23% у 2017 році до 52% у грудні 2022 року.

Лише 6% респондентів в мережі завжди або переважно використовують російську мову, у порівнянні з 31% п'ятьма роками тому. Більшість, а саме 66% опитаних, вбачають сприяння поширенню української мови як головне завдання державної мовної політики. Тільки 6% вважають пріоритетним вирішення питання статусу російської мови, а 17% вважають за необхідне захищати мови національних меншин.

Навіть на Сході та Півдні України 55% опитаних вбачають, що держава повинна в першу чергу підтримувати поширення української мови, в той час як лише 8% висловлюють підтримку підвищення статусу російської.

Загалом 80% українців вважають, що українська мова повинна бути пріоритетною в усіх сферах комунікації. Лише 15% висловлюють підтримку

ідеї, щоб Україна була двомовною країною, і менше 1% підтримують переважання російської мови [53].

Отже, в Україні нарешті визначився широкий суспільний консенсус у справі мови. Навіть якщо до повного подолання негативних наслідків русифікації ще залишається далеко піти, цей консенсус буде визначати напрямок мовної політики ще протягом багатьох років.

Перехід до використання іншої мови, яку респондент вже володіє, розпочинається з обмеження її сприйняття, наприклад через Інтернет чи читання книг, і потім поступово розширюється на мовні практики, такі як розмови по телефону чи в громадському транспорті.

Для того, щоб виправдати відсутність використання української мови, часто вказують на обґрунтування щодо низького рівня володіння мовою. У багатьох містах та містечках України доступні безкоштовні курси для вивчення української мови.

У цілому, факт незнання української мови розглядається як один з ключових аспектів, що впливає на зміну мовної ситуації. Це виглядає дещо несподіваним, враховуючи довгостроковий підвищений статус державної мови в незалежній Україні, особливо в сфері освіти. Тому важко уявити, що після навчання в освітніх закладах різних рівнів, включаючи дитячі садочки і університети, та після складання ЗНО та інших іспитів, українці, які виростили з російською мовою, не володіють українською.

Ймовірно, індикатором майбутнього зменшення використання російської мови може стати емоційний компонент, хоча в українському мовознавстві цей лінгвістичний аспект залишається поза увагою та не є предметом наукових досліджень. Тим не менше, дані щодо емоційного ставлення до російської мови виглядають більш оптимістично.

Так, серед респондентів дослідження П. Левчука «Мовна свідомість та багатомовність українців під час російської агресії» [29], проведеного через мережу інтернет у травні-червні 2023 року, значна кількість людей відчуває виражені негативні емоції відносно російської мови, навіть при її

використанні у щоденному спілкуванні: 23% українців розглядають її як мову смерті та агресії, а 24,3% сприймають російську як мову, що довго нав'язувалася і стала брідкою. Проте важливо відзначити, що для 32% респондентів ставлення до російської мови є досить нейтральним, розглядаючи її як мову щоденної комунікації. Майже 8% респондентів вбачають важливість російської мови або розглядають її як мову предків [22].

У розпитуванні респондентів про їхню «пов'язаність» з національністю (враховуючи акт пов'язування, а не просто факт «належності»), 95% вказали українську національність, менше 2% – російську, 1% – як українську, так і російську, і ще 2% – якусь іншу. Порівняно з 2017 роком (тоді, коли запитували, ким респонденти «вважають себе за національністю»), частка української національності зросла на 7%, тоді як частка російської зменшилася на 5%, а подвійної – на 2%. Тепер українську національність пов'язують із собою навіть на півдні та сході країни в 90% випадків, тоді як п'ять років тому це було лише 64% [29].

Посилаючись на таку статистику, В Кулик Судячи вказує, що «Україна, по суті, перестала бути багатоетнічною державою, бо нетитульні національності становлять усього кілька відсотків населення. Відповідно, етнополітика не відіграватиме помітної ролі в загальнонаціональному політичному процесі, хоч і залишиться чинником в окремих регіонах та в стосунках України з міжнародними організаціями, перейнятими правами меншин» [29].

Популярність української мови та інтерес до її вивчення зростають як в Україні, так і за її межами. Російська збройна агресія призвела до масштабного переміщення населення зі Сходу України в центральні та західні регіони. Більшість внутрішніх переселенців є російськомовними. Таким чином, створилися сприятливі умови для вивчення української мови багатьма внутрішніми переміщеними особами.

У 2022 році був успішно реалізований проєкт «Єдині» з метою підтримки переходу на українську мову. Після проведення восьми

навчальних курсів вдалося залучити майже 50 тисяч учасників. Проєкт і надалі продовжує свою діяльність, приймаючи учасників з будь-якої локації світу абсолютно безкоштовно. На даний момент проєкт «Єдині» активно діє у 25 українських містах та об'єднаних територіальних громадах [57].

У жесті солідарності з Україною більше 1,3 мільйонів іноземних користувачів почали вивчати українську мову. Особливо великою популярністю вона користується в країнах, які прийняли найбільше число біженців з нашої країни.

Свідченням зростання інтересу до вивчення української мови слугують дані платформи Duolingo. У Ірландії попит на вивчення української мови зрос на 2229% порівняно з попереднім роком, у Німеччині – на 1651%, Польщі – на 1615%, Нідерландах – на 1590%, та Чехії – на 1513%. Крім того, українська мова піднялася на 20 позицій у рейтингу мовної популярності, зайнявши 17-те місце у 2022 році, порівняно з 37-м у 2021 році. У Німеччині аналогічне підвищення популярності супроводжувалося переміщенням української мови з 36-го місця на 15-те, а в США – з 36-го місця на 22-ге всього за рік [65].

Російська агресія виявила, що піднесення престижу та розвитку української мови залежать не лише від заходів державної політики, але й від громадських ініціатив. В цьому контексті важливо відзначити заходи, які на початку 2023 року взяли на себе два українські вищі навчальні заклади – Національний університет «Києво-Могилянська академія» та Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

На початку цього року в ректораті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна прийняли рішення про введення на добровільних засадах посади омбудсмена з числа представників професорсько-викладацького складу. На цю посаду був призначений університетський уповноважений з захисту державної мови, яким став завідувач кафедри української мови М. Філон. Його обов'язками є контроль за дотриманням мовного законодавства та підтримка ініціатив, спрямованих

на популяризацію української мови.

Недавно на академічній конференції Києво-Могилянської академії були схвалені нові правила внутрішнього розпорядку, які рекомендують та водночас вимагають уникати в університеті спілкування російською мовою. Це стосується розмов на перервах, у їдальні, коридорах, бібліотеці та на території НаУКМА, тобто будь-якої комунікації в позанавчальний час і в позааудиторному просторі.

Це вирішення не передбачає жодних суворих каральних санкцій. Замість цього, це визначається як внутрішній вибір, особиста самоідентифікація і, водночас, вияв колективної єдності. Як зазначив президент НаУКМА Сергій Квіт, «це питання не покарання, а культурних змін. Сенс не в покаранні, а в тому, щоб змінювати нашу внутрішню корпоративну культуру. Ніхто не буде підслуховувати студентів, але внутрішня громадська думка буде такою, що це буде сприяти тому, щоб «Могилянка» повністю була україномовним університетом» [17].

Поточно вже на деяких українських вишах запроваджено посади мовних омбудсменів на громадських засадах. Це, зокрема, стосується Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди та Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Це важливо враховувати, оскільки в педагогічному вищому навчальному закладі відповідальність за захист мовних прав студентської громади покладається на самого студента, а не на працівника університету [54].

Відмітивши позитивні тенденції, мусимо також відзначити, Після 24 лютого на тимчасово окупованих територіях України, які були окуповані росією, зафіксована значна кількість випадків систематичного пригноблення української мови у різних аспектах громадського життя. Цей лінгвоцид був зафіксований із особливою увагою та розглянутий уповноваженим із захисту державної мови Тарасом Кремінем: «За даними з відкритих джерел нами зафіксовано понад 100 фактів, що свідчать про фактичне позбавлення права

громадян на користування, вивчення та навчання українською мовою, дискримінацію та репресії щодо осіб, які публічно проявляють свою українську національну ідентичність, зокрема через спілкування українською мовою» [23].

Це може вказувати на заздалегідь заплановану політику асиміляції союзника окупаційного режиму. Лінгвоцид на тимчасово окупованих територіях України, які були окуповані Росією, часто включає погрози, інтимідацію, використання фізичного тиску, психологічний тиск, обмеження волі, викрадення, тортури та вбивства. «Системне впровадження з боку окупантів політики лінгвоциду на окупованих територіях та в районах ведення бойових дій – це злочинне порушення міжнародного права, законів України та демократичного світу, що мають бути належним чином зафіксовані, розслідувані та представлені до суду. Винні мають бути встановлені та покарані» [23].

Спостерігачі та аналітики відзначають відсутність позитивних змін у мовній політиці країни-агресора протягом певного періоду. Замість цього, кількість випадків мововбивства продовжує зростати. Згідно з Тарасом Кременем, в Україні зафіксовано понад 200 випадків лінгвоциду [30].

«Дискримінація, переслідування та репресії проти громадян України за мовною ознакою є однією зі складових путінської політики геноциду українського народу» [24]. Також можна відзначити, що стратегія країни-агресора у питанні мововбивства включає в себе фізичний, інформаційний та психологічний тероризм, а також постійне поширення великої кількості дезінформації.

Таким чином, основні тренди мовної ситуації, зумовлені активною фазою російського вторгнення, можна описати наступним чином:

– у кризових обставинах, таких як війна, збільшується значення мови як інструмента національної єдності та розмежування на «свій» і «чужий». Роль української мови як чинника національної консолідації стала важливішою у 2022 році, виступаючи як інтегративний елемент і засіб

визначення національної ідентичності. У той же час російська мова, хоча може залишатися засобом спілкування для певної частини українців, практично перестала виступати маркером національної належності для них;

– внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну спостерігається інтенсивний процес українізації. У цих регіонах (Південь та Схід України) і сферах (неформальне спілкування, професійна діяльність, віртуальний простір), де раніше українська мова не мала значущого впливу, вона стає пріоритетною;

– за кілька місяців, після початку російської агресії та масового виїзду українських громадян за кордон, інтерес іноземців до вивчення української мови значно зрос. Українська мова стала однією з популярних європейських мов, і рейтинг її вивчення на світовому рівні помітно піднявся;

– внутрішня міграція та імплементація україноцентричних громадських ініціатив, таких як ті, які втілили в життя ряд українських вищих навчальних закладів (ВНЗ), є додатковим каталізатором розвитку та підвищення престижу української мови.

Разом з тим, маємо усвідомлювати, що росія розпочала систематичний лінгвоцид на окупованих територіях з метою призводження до поступового знищення української мови. Ця стратегія має на меті не лише послаблення державності України, а й створення умов для перетворення суверенної країни на територію, що контролюється окупантом.

3.2. Напрями удосконалення реалізації мовної політики в Україні

Взаємозв'язок мови та держави є універсальним, але його конкретний зміст визначається унікальними характеристиками кожної держави. Ця унікальність полягає в індивідуальному досвіді вирішення мовних питань у конкретному суспільстві, і вона унеможливорює пряме застосування досвіду однієї країни для іншої. Також важливо враховувати, що рішення мовних питань не можна просто переносити з одного історичного періоду до іншого

в межах життя держави або нації.

Хронотоп є ключовим поняттям у вивченні та оцінці мови, оскільки відображає параметри відповідного реального часу, простору та обставин. Використання хронотопічних оцінок дозволяє науково моделювати мовну ситуацію та визначати роль мови у процесах розбудови та утвердження держави. Отже, факти і їх хронотопічні оцінки, ґрунтовані на реальних часових, просторових та історичних умовах, мають більшу цінність порівняно з узагальненими моделями, які можуть бути запозичені з чужого досвіду і не завжди точно відображати унікальні деталі конкретного контексту.

У наш час, коли в умовах загального прагнення до звільнення України від російської окупації та завершення Визвольної війни, у фокусі уваги суспільства постійно перебуває питання того, які домінанти повинні визначати подальшу розбудову вже визволеної країни. Що і як слід робити в змінених післявоєнних умовах, як приєднатися до зміцнення та відродження держави. Подумки про післявоєнну перспективу, коли ми ще перебуваємо в умовах війни, несе в собі глибокий символізм життєствердження, покликаноного плекати майбутнє з осмислення нинішніх явищ і процесів, з планування змін та підготовки основ для цих змін.

На думку П. Гриценка, «у цьому майбутньому велике значення має даліше удержавлення української мови, розбудова українськомовного простору. Мовне сьогодення України, попри строкатість і складність щоденних оприявнень, демонструє висхідний рух, зміну мовного коду України. Це рух від усеохопного домінування російської мови в УРСР-СРСР до формування в незалежній Україні українськомовного простору без російсько-української (чи українсько-російської) двомовності будь-якого формату» [66].

Враховуючи той момент, що імпульс до «самоукраїнізації» громадян, спричинений повномасштабним вторгненням, з часом може втратити свою силу, а волонтерські ініціативи поступово втрачатимуть свою масовість та

мотивацію, важливо акцентувати увагу на посиленні ефективності нормативно-правових та програмно-цільових інструментів для успішної імплементації мовного законодавства.

Перш за все, важливо приділити увагу необхідності прийняття Державної програми підтримки вивчення державної мови. У контексті воєнних обставин, актуальність такої цільової урядової програми, яка відкладається вже чотири роки, не тільки не зменшується, але й лише зростає.

Необхідно активно працювати над розробкою та затвердженням стандартів української мови, а також удосконалення правничої і медичної термінології. Крім того, слід активно впроваджувати правила правопису 2019 року.

Дуже важливо вирішити питання забезпечення перекладу та опублікування міжнародних договорів України державною мовою. Це стосується та вимагає перекладу текстів таких ключових міжнародних документів, як Статут Організації Об'єднаних Націй, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів і інші. Забезпечення перекладу цих документів державною мовою є необхідністю для забезпечення їх доступності та зрозумілості громадянам України, а також відповідає принципам національного суверенітету. Зазначимо, що у 2022 році Апаратом Верховної Ради нараховано близько 961 міжнародний договір, які мають бути перекладені.

Проблемним питанням, яке потребує врахування стосується обов'язку народних депутатів України застосовувати державну мову. У цьому контексті доцільно внести народних обранців у перелік осіб, які відповідно до статті 9 мовного Закону, мають вільно володіти державною мовою та застосовувати її в ході виконання своїх службових обов'язків. «Йдеться про обов'язок народних депутатів послуговуватися державною мовою не лише у стінах Парламенту, як це передбачено чинним Регламентом Верховної Ради,

а й під час спілкування з виборцями, під час виступів у публічному просторі, зокрема в медіа» [66].

Конституційний Суд України, у своєму Рішенні, стверджує, що громадяни України не повинні бути примушувані володіти іншою мовою, крім державної. Таким чином, надання інформації громадянам іншою мовою без їхнього згоди суперечить їхнім конституційним правам та протирічить принципам Конституції України.

Конституційний Суд, у своєму рішенні, зазначив, що застосування режиму двомовності в публічному просторі не відповідає конституційному статусу української мови. Використання такого режиму порушує право громадян на отримання інформації державною мовою, спричиняє зовнішнє звуження простору вживання української мови, підриває зсередини саму її систему, спотворює її структуру і створює підґрунтя для внутрішнього розкладу, призводячи до її занепаду.

У рішенні Конституційного Суду підкреслено, що організація функціонування української мови як державної має здійснюватися спільно з увагою до мов національних меншин, що історично проживають в межах України. Важливим є також забезпечення захисту мовних прав осіб, які належать до таких національних меншин.

Визнаючи важливість та доцільність традиційних інструментів мовної політики, на поточному етапі розвитку необхідно значно розширити їхні можливості. Засновуючи підхід на суті державної мовної політики, що полягає не в примусовому насильстві державної мови, а в створенні нового привабливого образу, вважаємо актуальним впровадження сучасних методів маркетингу для просування та популяризації української мови.

Навіть за високої вартості та необхідності відповідного організаційно-технічного та кадрового забезпечення, зазначені методи виявляються вкрай ефективними при розробці програм для поліпшення іміджу та підвищення престижу державної мови. Ці програми повинні бути ясно спрямовані на цільову аудиторію, а такий підхід дозволить раціонально та ефективно

використовувати державні фінансові ресурси.

Усе вищевказане обґрунтовує необхідність застосування в процесах формування, а зокрема в реалізації державної мовної політики в Україні, принципу, що має засадниче значення: «державна мова – це дія, функція». Завданням держави є забезпечення переходу української мови (через ребрендинг) від виконання нею лише формально-декоративної функції до її свідомого та активного використання у всіх сферах життєдіяльності.

Ребрендинг – це стратегія активного маркетингу, яка включає в себе комплекс заходів для коригування бренду та його позиціонування. Загалом, основні завдання ребрендингу можна сформулювати так: зміцнити унікальність бренду, підвищити рівень лояльності та залучити нових користувачів. Отже, мета ребрендингу української мови як державної – змінити її бренд так, щоб він працював ефективно, а саме: масштабувати поширення української, збільшуючи кількість активних користувачів; оновити образ, роблячи його більш сучасним; сприяти тому, щоб вона стала модною, ближчою, простішою, зручнішою для тих, хто нею користується.

При вивченні методів мотивації користувачів для використання української мови в усіх сферах життєдіяльності слід звертати увагу на її сильні сторони. Перш за все, важливо враховувати практичні переваги української мови. Наприклад, у порівнянні з російською чи англійською, українська може виражати те саме значення меншою кількістю слів. «Українською коротше!» – такий аргумент може привернути увагу до української мови в мовному просторі, який щодня зазнає впливу деформованих кальк та запозичень. Зрозуміння того, що українською можна виражати ідеї більш лаконічно, може зробити українську мову моднішою, привабливішою та практичнішою, особливо серед молоді.

Отже, мотивація, яка виступає функцією органів влади в контексті формування та реалізації державної мовної політики, вирішує дві основні завдання. По-перше, вона забезпечує функціонування та захист української мови як державної. По-друге, вона досягає основних цілей державної мовної

політики, сприяючи популяризації української мови та усвідомленому послуговуванню нею громадянами.

Для досягнення максимального ефекту слід використовувати представлені та інші методи мотивації, комбінуючи їх в залежності від управлінської мети. З цією метою мотиваційну стратегію органів влади можна розділити на кілька етапів:

- визначення та узагальнення проблем мовної ситуації чи потреб у регулюванні мовних відносин;
- опрацювання стратегії та вибір методів мотивації;
- розробка конкретного плану дій, який включає в себе різноманітні заходи для впровадження обраної стратегії;
- впровадження обраної стратегії та мотиваційних методів, при цьому проводиться постійний моніторинг ситуації і необхідні коригування;
- аналіз отриманих результатів та визначається ефективність використаних методів мотивації.

Цей підхід дозволяє створити систематичний та ефективний процес впровадження мотиваційних заходів для підтримки мовної політики.

Висновки до розділу 3

Виявлено основні тренди мовної ситуації, зумовлені активною фазою російського вторгнення:

- збільшення значення мови як інструмента національної єдності та розмежування на «свій» і «чужий»;
- інтенсивний процес українізації. У цих регіонах (Південь та Схід України) і сферах (неформальне спілкування, професійна діяльність, віртуальний простір), де раніше українська мова не мала значущого впливу, вона стає пріоритетною;
- за кілька місяців, після початку російської агресії та масового виїзду українських громадян за кордон, інтерес іноземців до вивчення української

мови значно зріс;

– внутрішня міграція та імплементація україноцентричних громадських ініціатив, таких як ті, які втілили в життя ряд українських вищих навчальних закладів (ВНЗ), є додатковим каталізатором розвитку та підвищення престижу української мови.

Разом з тим, маємо усвідомлювати, що росія розпочала систематичний лінгвоцид на окупованих територіях з метою приведення до поступового знищення української мови. Ця стратегія має на меті не лише послаблення державності України, а й створення умов для перетворення суверенної країни на територію, що контролюється окупантом.

З'ясовано, що до напрямів удосконалення реалізації мовної політики в Україні доцільно віднести:

- прийняття Державної програми підтримки вивчення державної мови;
- розробку та затвердженням стандартів української мови, а також удосконалення правничої і медичної термінології;
- впровадження правил правопису 2019 року;
- забезпечення перекладу та опублікування міжнародних договорів України державною мовою;
- внесення народних депутатів України до переліку осіб, які мають вільно володіти державною мовою та застосовувати її в ході виконання своїх службових обов'язків;
- розробку програм для поліпшення іміджу та підвищення престижу державної мови;
- впровадження сучасних методів маркетингу для просування та популяризації української мови.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити ряд висновків, зокрема:

1. Встановлено, що мовна політика – це галузь державної гуманітарної політики, що представляє собою систему теоретичних і методологічних підходів, принципів, правових актів і державних заходів, мета яких полягає в впливі на процеси мовного життя для регулювання мовних відносин у суспільстві, а основні завдання включають забезпечення реалізації мовних прав осіб, визначення статусу мов і встановлення порядку їх застосування, встановлення мовних норм, сприяння розвитку мов і гарантування їхнього захисту.

Показано, що мовна політика володіє власною структурою, в рамках якої доцільно виділити наступні елементи: суб'єкти політики, які включають державу, органи державної влади та їх посадових осіб, а також політичні партії; об'єкти мовної політики, основні складові яких включають мову, мовні відносини, мовну ситуацію та мовні групи; мету політики, що полягає у здобутті чи утриманні влади, а також задоволенні потреб конкретних соціальних груп; методи реалізації, які можуть включати різні стратегії, такі як відкритий чи прихований конфлікт, співпраця або вибір між демократичним чи автократичним шляхом; вирішення проблем зовнішнього контексту: залежно від концептуального підходу до завдань мовної політики, також важливими елементами можуть бути вирішення різних проблем у зовнішньому контексті, таких як політика мультикультуралізму в Європейському Союзі.

Виявлено, що у якості комплексного механізму формування та втілення мовної політики доцільно розглядати комплекс засобів, методів і інструментів, які держава використовує для визначення та досягнення ключових цілей у галузі мовних відносин. Застосовуючи всебічний підхід до розробки та реалізації мовної політики, ми висуваємо такі механізми як

складові цієї комплексної системи: нормативно-правовий, політичний, організаційний і соціальний.

2. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що у кожній країні розроблено власний підхід до мовної політики, що відповідає її унікальному політичному, історичному, економічному та соціальному контексту, а також враховує національні особливості та культурні традиції. Базовими моделями вказаних підходів є: існування єдиної офіційної (державної) мови; існування не тільки однієї офіційної (державної) мови, яка застосовується на всій території держави, але також інших офіційних мов в окремих регіонах країни; офіційну багатомовність.

Водночас, підкреслено, що єдина державна мова виконує важливу роль в єднанні громадян молодого незалежної держави та виступає як засіб захисту національних інтересів. Це стає одним з інструментів, спрямованих на запобігання можливих загроз і є гарантією національної безпеки.

3. З'ясовано, що складність мовного питання на території сучасної України виникла неспонтанно, а є результатом трагічної історії Української держави. Ця складність проявилася в ряді історичних подій, таких як ухвали сейму Речі Посполитої, царські укази, постанови Австро-Угорської імперії, що обмежували українськомовні школи, церковні служби, видання книг, проведення театральних вистав, видання преси та інші; радянські постанови та розпорядження, спрямовані на обмеження використання української мови; офіційна двомовність УРСР, яка на практиці перетворилася на російську одномовність.

Встановлено, що аж до 2019 року в Україні спостерігався поділ мовної політики на західний і східний напрями, що визначався відповідним акцентом на українську та російську мови відповідно.

Показано, що до безсумнівних досягнень у реалізації мовної політики України в останні роки варто зарахувати: ухвалення законодавства щодо реалізації мовної політики; отримання томосу про автокефалію Православною церквою України; реалізацію процесу декомунізації у сфері

топонімічного простору та ландшафту країни; значний розвиток національного кіновиробництва; забезпечення державної підтримки книговидання; впровадження квот для української мови на радіо і телебаченні.

4. Виявлено основні тренди мовної ситуації, зумовлені активною фазою російського вторгнення:

- збільшення значення мови як інструмента національної єдності та розмежування на «свій» і «чужий»;

- інтенсивний процес українізації. У цих регіонах (Південь та Схід України) і сферах (неформальне спілкування, професійна діяльність, віртуальний простір), де раніше українська мова не мала значущого впливу, вона стає пріоритетною;

- за кілька місяців, після початку російської агресії та масового виїзду українських громадян за кордон, інтерес іноземців до вивчення української мови значно зріс;

- внутрішня міграція та імплементація україноцентричних громадських ініціатив, таких як ті, які втілили в життя ряд українських вищих навчальних закладів (ВНЗ), є додатковим каталізатором розвитку та підвищення престижу української мови.

Разом з тим, маємо усвідомлювати, що росія розпочала систематичний лінгвоцид на окупованих територіях з метою приведення до поступового знищення української мови. Ця стратегія має на меті не лише послаблення державності України, а й створення умов для перетворення суверенної країни на територію, що контролюється окупантом.

5. З'ясовано, що до напрямів удосконалення реалізації мовної політики в Україні доцільно віднести:

- прийняття Державної програми підтримки вивчення державної мови;
- розробку та затвердженням стандартів української мови, а також удосконалення правничої і медичної термінології;

- впровадження правил правопису 2019 року;

- забезпечення перекладу та опублікування міжнародних договорів України державною мовою;
- внесення народних депутатів України до переліку осіб, які мають вільно володіти державною мовою та застосовувати її в ході виконання своїх службових обов'язків;
- розробку програм для поліпшення іміджу та підвищення престижу державної мови;
- впровадження сучасних методів маркетингу для просування та популяризації української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Д.С. Зарубіжний досвід формування та реалізації мовного законодавства і можливості його використання в Україні. Актуальні проблеми державного управління. 2014. № 2. С. 248-254
2. Бестерс-Дільгер Ю. Українська мовна політика з 1991 по 2009 рік: погляд ззовні. Мова і суспільство : збірник наукових праць. Львів : ВЦ Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. Вип. 1. С. 88-94.
3. Бігарі М. І. Мовні відносини як об'єкт державного регулювання: ретроспективний аналіз. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. № 2 (56) С. 199-207.
4. Василенко В.А. Юридична регламентація статусу офіційної (державної) мови у практиці європейських держав. Право України. 2016. №3 С. 74-83.
5. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин. Оцінка та рекомендації щодо законопроекту «Про мови в Україні». URL: <http://news.ligazakon.ua/news/2011/1/20/36476.html>
6. Галковська Т. З досвіду наших сусідів: мирно, природним шляхом. Дзеркало тижня. 7 черв. 2002. URL: https://dt.ua/EDUCATION/z_dosvidu_nashih_susidiv_
7. Гіржева К. Подія дня... в 1918 році. URL : https://polemix.com.ua/ua/article/podya_dnya_v_1918_rots-4175112
8. Голобродська М. Чехи: рідну мову після тривалої окупації можна повернути до активного вжитку. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27566789.html>.
9. Грицяк І. Д. Мова як об'єкт державної політики, статусна і корпусна мовна політика. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27566789.html>
10. Данилевська О.М. Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР. К., 2009. С. 29.
11. Застосування Хартії в Україні : Перший цикл моніторингу. URL:

[https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-](https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minoritylanguages/reports-and-recommendations#%2228993157%22)

[minoritylanguages/reports-and-recommendations#%2228993157%22](https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minoritylanguages/reports-and-recommendations#%2228993157%22)

12. Ільєнко І. О. В пазурах у двоглавого : Українство під царським гнітом (1654-1917). К. : Ярославів Вал, 2004. 226 с.
13. Ілюхін О. Передумови становлення індонезійської мови. Одеський лінгвістичний вісник. Одеса, 2017. № 9. Т. 2. С. 147-149.
14. Євсєєва Г. П. Державна мовна політика та українська національна ідея: Монографія. Д.: ДРІУ НАДУ, 2010. С. 47.
15. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України. Ч. III: 1917 – 2003 рр. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. 628 с.
16. Канавець М. В. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної мовної політики. Держава та регіони. Серія : Державне управління. 2017. № 2. С. 50-54.
17. Києво-Могилянська академія заборонила російську мову. Як це працюватиме і чи каратимуть. BBC NEWS УКРАЇНА. 28 січ. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64437506>
18. Клименко Л.С. Законодавче регулювання мовної політики країн світу (порівняльно-правовий аналіз. Університетські наукові записки. 2011. №1. С. 40-46.
19. Ковальова Т. В. Державна мовна політика України: сучасні суспільні виклики : монографія. Харків : вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2020. 396 с.
20. Ковальова Т. В. Державна мовна політика як інструмент формування національної ідентичності. Державно-управлінські аспекти формування національної ідентичності України : матеріали конф., 26 грудня 2019 р. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 20–22.
21. Ковбасюк, Ю. В., Князєв, В. М., Розпутенко, І. В. Енциклопедія державного управління: у 8 томах. 2011. Київ: НАДУ, 1. 364-365.
22. Конституція Іспанії. URL: <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az.html>
23. Кремінь Т. Росія влаштувала на окупованих територіях лінгвоцид української мови – мовний омбудсмен. 28 червня 2022, 19:32, URL :

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-linhvotsydukrayinskoyi-movy-ombudsmen/31919813.html>.

24. Кремінь Т. Уже зафіксовано понад 200 фактів лінгвоциду української мови на окупованих територіях. Еспресо. Розділ «Суспільство». 13 жовтня, 2022 четвер, 16:14. URL: <https://espresso.tv/uzhe-zafiksovano-ponad-200-faktiv-lingvotsidu-ukrainskoi-movi-ombudsmen-kreminna-mizhnarodniy-konferentsii>.

25. Куліна О. С. «Суспільне» та «соціальне»: проблема визначення категорій. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2005. № 73-75. С. 149-152.

26. Куц Ю., Сергеева О. Сучасна державна мовна політика України: європейський вимір. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2019/2019-6-6/15.pdf>

27. Куць О. Мовна політика в державотворчих процесах України: Навч. посібник. Х.: ХНУ ім. В. Каразіна, 2004. С. 206.

28. Куць О. М., Заблоцький В. В. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: Монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 300 с.

29. Левчук П. Російська мова та українці: що змінилося у 2023 році? URL: https://lb.ua/blog/pavlo_levchuk/582940_rosiyska_mova_ukraintsi_shcho.html

30. Леонова Н. Українська мова. 2021-2023 роки. Лінгвоцид на тимчасово окупованих територіях держави Україна. Науковий вісник ДДУВС. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 170-177.

31. Лопушинський І. П. Державна мовна політика в Україні: сучасні реалії та перспективи. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Державне управління. 2012. Т. 194, Вип. 182. С. 20-25.

32. Макарець Ю. С. Державна мовна політика незалежної України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019 № 40. Том 1. С. 54-58.

33. Марусик Т. Державна мовна політика в Україні останнього десятиліття. URL: <http://language-policy.info/2015/05/taras-marusykderzhavna-movna>

polityka-v-ukrajini-ostannoho-desyatylyttya/

34. Масенко Л. Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 5-38.
35. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 363 с.
36. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Зб. док. і мат. К. : Наукова думка, 1994. 560 с.
37. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. К.: Обереги, 1994. С. 7.
38. Плотницька І. Теоретико-методологічні засади аналізу мовної політики в державному управлінні / І. М. Плотницька. Державне будівництво. 2007. № 1. Ч. 1. С. 47-53.
39. Попович Н. Розвиток мови як віддзеркалення впливової ролі держави. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2011. № 2. С. 267-275.
40. Приходченко Л.Л. Політичний та інституційний механізми державного управління: узгодження інтересів. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/apdu/2010_2/doc/1/02.pdf
41. Про деякі питання розвитку державної мовної політики : Указ Президента України від 20 лютого 2008 р. № 146/2008. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/146/2008>
42. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
43. Про мови в Українській РСР : Закон Української Соціалістичної Радянської Республіки від 28 жовтня 1989 р. № 8312-XI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
44. Про Положення про Державний комітет України у справах національностей та міграції : указ Президента України від 28 жовтня 1996 р. № 1001/96. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001/96>

45. Про Раду з питань мовної політики : указ Президента України від 28 жовтня 1996 р. № 1001/96. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/1001/96>
46. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80>
47. Реєстр розсекречених архівних фондів України : міжархів. довідник. т. 1 : Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Кн. 2 : Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Укрдержархів України, Центр. держ. архів вищих органів влади та упр. України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства ;упоряд. Н. Григорчук, С. Зворський, Н. Маковська. К., 2012. 382 с.
48. Римаренко Ю. І. Мала енциклопедія етнологознавства. К., 1996. 942 с.
49. Рябошапка Л. І. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 28 с.
50. Седнєва Н. Політичні аспекти мовної політики в сучасній Україні (на прикладі південного регіону): канд. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спец. 23. 00. 02 / Міністерство освіти і науки України. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2013. 250 с.
51. Сергєєва О. Ю. Державна мовна політика в Україні: європейський контекст : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 . Х., 2011. 19 с.
52. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект : автореф. дис. ... канд.юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Х., 2009. 19 с.
53. Україна стала моноетнічною державою, у мовному питанні утвердився консенсус, – соціологія. URL: <https://novynarnia.com/2023/01/10/mova-socopyt/>
54. Українська мова під час війни: ключові тенденції розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinska-mova-pid-chas-viynu-klyuchovi-tendentsiyi-rozvytku>

55. Український правопис: Постанова Кабінету Міністрів України Постанова від 22.05.2019 № 437. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>
56. Універсал національної єдності від 03 серпня 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010100-06>
57. У січні стартує дев'ятий безкоштовний онлайн курс вивчення української мови. Вечірній Київ. 26 груд. 2022. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/76276/>
58. Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації. URL: https://tergromada.blogspot.com/2016/01/blog-post_30.html
59. Фішман Дж. Не кидайте свою мову напризволяще: Приховані статусні наміри в корпусно-планувальній мовній політиці / Джошуа А. Фішман ; перекл. з англ. О. Гурц. К. : Вид-во «К.І.С.», 2009. 200 с.
60. Чередник Ю. М. Модернізація державної мовної політики в Україні: теоретикометодологічний аспект : автореф. дис. ... канд. наук. Дніпропетровськ, 2011. 22 с.
61. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941) : стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 207 с.
62. Яворська Г. Перспективна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада. НАН України; Інститут мовознавства ім. О. Потебні. К.: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. С. 220.
63. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К., 2000. С. 13.
64. Яковлева О.В. Багатомовність українського суспільства як регулятивний фактор освіти і виховання в системі вищих навчальних закладів у контексті світового досвіду: дис... д-ра філос. наук: спец. 09.00.10. К., 2016, 416 с.
65. 1,3 млн людей почали вчити українську: які мови були популярні в Duolingo цьогоріч. Українська правда. 10 груд. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/10/251781/>
66. 9 листопада 2022 року під головуванням Президента Національної

академії наук України академіка Анатолія Загороднього відбулося засідання Президії НАН України. Зібрання присвячувалося Дню української писемності та мови. URL:

<https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=9617>

67. Makarets I. Legislative regulation of linguistic relationships in Ukraine. *Actual Issues of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice*. 2019. Vol. 38. P. 127-144.

68. Opinion on the Draft Law on Languages in Ukraine. Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011). URL:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)047-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)047-e)